

**TAIJA ROIHA, PAULI RAUTIAINEN
& KAIJA RENSUJEFF**

Taiteilijan asema ja sukupuoli

Cuporen verkkojulkaisuja 31

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäitiö

© Tekijät ja Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäitiö Cupore

Ulkoasu ja taitto: Lagarto

ISBN 978-952-5573-59-6

ISSN 1796-9263

Marraskuu 2015

Julkaisun värillisinä esitetyt linkit on tarkistettu ja todettu toimiviksi 5.11.2015.

TAIJA ROIHA, PAULI RAUTAINEN & KAIJA RENSUJEFF

Taiteilijan asema ja sukupuoli

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö - CUPORE

SISÄLLYS

TAULUKOT JA KUVIOT	4
JOHDANTO	5
ARTIKKELIN AINEISTO	7
NAISTEN JA MIESTEN TYÖT	9
UUSI TYÖ, KULTTUURI JA SUKUPUOLI	12
TAITEILIJOIDEN SUKUPUOLISEGREGAATIO TAITEENALAN, IÄN JA ASUINPAIKAN MUKAAN	15
TAITEILIJOIDEN SUKUPUOLIJAKAUMA ERI TYÖMARKKINA-ASEMISSA	21
SUKUPUOLEN VAIKUTUS TAITEILIJOIDEN TULOTASOON	31
PÄÄTELMIÄ JA POHDINTAA	38
LÄHTEET	42

TAULUKOT JA KUVIOT

TAULUKOT

Taulukko 1: Nais- ja miestaiteilijoiden konstruoitujen kokonaistulojen mediaanit vuosina 2000 ja 2010.	33
Taulukko 2: Taiteilijoiden tulomediaanit ja naisten tulojen osuudet miesten tuloista 2000 ja 2010.	39

KUVIOT

Kuvio 1: Naistaiteilijoiden osuus taiteilijakunnasta eri taiteenaloilla vuosina 2000 ja 2010.	16
Kuvio 2: Taiteilijoiden sukupuolijakauma ikäryhmittäin tarkasteltuna vuosina 2000 ja 2010.	17
Kuvio 3: Taiteilijoiden sukupuolijakauma asuinpaikan mukaan tarkasteltuna vuosina 2000 ja 2010.	19
Kuvio 4: Taiteilijoiden asemoituminen eri työmarkkina-asemiin sukupuolen mukaan.	22
Kuvio 5: Palkansaajataiteilijat sukupuolen ja taiteenalan mukaan.	23
Kuvio 6: Vapaat taiteilijat sukupuolen ja taiteenalan mukaan.	24
Kuvio 7: Itsensätyöllistäjät taiteilijat sukupuolen ja taiteenalan mukaan.	26
Kuvio 8: Yrittäjätaiteilijat sukupuolen ja taiteenalan mukaan.	27
Kuvio 9: Muussa tilanteessa olevat taiteilijat sukupuolen ja taiteenalan mukaan.	28
Kuvio 10: Taiteilijoiden tulojakauma eri työmarkkina-asemissa sukupuolen mukaan vuosina 2000 ja 2010.	35

JOHDANTO

Naisten osuuden lisääntymiseen taiteilijakunnasta on kiinnitetty suomalaisessa taiteilijatutkimuksessa huomiota jo pitkään – jo 1980- ja 1990-luvuilla tehdyt tutkimukset osoittavat naisten osuuden taiteilijakunnasta lisääntyneen. Tällä osuuden nousulla ei kuitenkaan ollut tuolloin ainakaan taloudellisessa mielessä vaikutusta naisten aseman paranemiseen taiteen kentällä. (Karttunen 1988; Heikkinen & Karhunen 1996; Karhunen 1999, 21.) Tuoreimmat taiteilijoiden asemaa Suomessa koskevat tutkimustulokset tukevat jo aikaisemmin esitettyjä arvioita: taiteilijakentän naisistuminen on jatkunut kiihtyvässä tahdissa, minkä lisäksi naistaiteilijoiden tulotaso on taiteenalasta riippumatta pysynyt miehiä alhaisempana (Rensujeff 2014). Sukupuolen vaikutus taiteilijoiden asemaan ei tästä huolimatta ole juurikaan noussut viime aikoina kotimaisen taiteilijatutkimuksen tai taidepoliittisen keskustelun keskiöön. Siksi tämän artikkelin tarkoituksena on paitsi suunnata tarkentavia katseita taiteilijakunnan sukupuolisegregaatioon, myös nostaa teema ylipäätään vahvemmin taiteilijatutkimuksen ja taidepolitiikan agendalle.

Taiteen kentän sukupuolisegregaation hienojakoisemmalle tarkastelulle on tarvetta: artikkelissa käyttämistämme Taiteilijan asema -tutkimusten aineistoista ei ole toistaiseksi julkaistu tietoa esimerkiksi taiteilijoiden ikä- ja aluejakaumasta sukupuolen mukaan, eikä myöskään tarkasteltu näiden jakaumien muutoksia¹. Tässä artikkelissa luomme yleissilmäyksen suomalaisen taiteilijakunnan sukupuolirakenteeseen iän ja asuinpaikan näkökulmasta.

Eri taiteenalojen sukupuolen mukainen eriytyminen eli segregoituminen on noussut esille lukuisissa kotimaisissa ja kansainvälisissä taiteilijan asemaa käsittelevissä tutkimuksissa (ks. esim. Heian, Kleppe & Løyland 2015; Flisbäck 2011; Rensujeff 2014). Sukupuolen taiteenalakohdaisia vaikutuksia on tutkittu kansainvälisesti useissa tutkimuksissa (esim. Conde, Martinho & Pinheiro 2003; Buscatto 2007), joista osa on taiteilijajärjestöjen tilaamia (ks. esim. Dean 2008).

Taiteen kentän sukupuolisegregaation tarkemman analyysin lisäksi artikkelimme keskittyy erityisesti taiteilijoiden työmarkkina-asemien ja työmarkkina-aseman mukaisen tulotason tarkasteluun sukupuolen näkökulmasta. Työmarkkina-asemalla tarkoitamme taiteilijoiden sijoittumista taiteellisen työn markkinoille joko palkansaajina, vapaina taiteilijoina, itsensä-työllistäjinä, yrittäjinä tai muussa asemassa olevina². Kysymme, onko sukupuolijakaumasta löydettävissä työmarkkina-asemien mukaisia eroja ja millaisia vaikutuksia mahdollisilla eroilla on nais- ja miestaiteilijoiden tulotasoon. Analysoimalla työmarkkina-aseman merkitystä taiteilijan tulotasoon pyrimme siirtämään analyysin painopisteen taiteenaloittaisesta työn sisältöjen tarkastelusta niihin tapoihin ja olosuhteisiin, joissa taiteellista työtä tehdään – samaan aikaan

1 Yksittäisiltä taiteenaloilta tällaisia tutkimuksia löytyy joitain, joiden tulokset tosin ovat jo ajan saatossa vanhentuneita. Kuvataiteen osalta ks. esim. Karttunen 1988.

2 Muussa asemassa olevilla tarkoitetaan työllisen työvoiman ulkopuolella olevia eläkeläisiä, opiskelijoita, työttömiä ja vanhempainvapaalla olevia taiteilijajärjestöjen jäseniä ja valtion taiteilija-apurahaa hakevia henkilöitä.

kuitenkin tiedostaen, että taiteenala vaikuttaa keskeisesti työmarkkina-asemaan ja muihin olosuhteisiin, joista käsin taiteellista työtä tehdään.

Artikkelimme aluksi esittelemme analyysissämme käyttämämme aineiston. Sen jälkeen luomme katsauksen feministiseen työelämän tutkimukseen käsitellen työelämän sukupuolisegregaatioon sekä työelämän muutoksiin ja prekarisoitumiseen liittyviä sukupuolikysymyksiä. Artikkelimme analyysiosuus koostuu kolmesta osasta. Ensiksi tarkastelemme taiteilijakunnan sukupuolijakaumaa taiteenalan, iän ja asuinpaikan mukaan. Seuraavaksi tutkimme sukupuolen vaikutuksia taiteilijoiden työmarkkina-asemaan. Analyysimme viimeisessä vaiheessa käymme läpi sukupuolen vaikutuksia taiteilijoiden tulotasoon. Lopuksi vedämme artikkelimme keskeiset tulokset yhteen ja arvioimme sen pohjalta muodostuvia jatkotutkimustarpeita.

ARTIKKELIN AINEISTO

Artikkelimme aineistona on Kaija Rensujeffin *Taiteilijan asema* -tutkimuksissa³ (2003 ja 2014) käytetyt kyselyaineistot. Käytettävät aineistot on koottu kyselytutkimuksina, joihin vastasi vuonna 2000 yhteensä 2 089 ja vuonna 2010 yhteensä 2 475 taiteilijaa. Tutkimusjoukko on koostettu molempina vuosina samalla tavalla taiteenalaperusteista ositettua systemaattista otantaa käyttäen.⁴ Alkuperäiseen kyselyaineistoon on tehty muutamia taiteenaloja ja työmarkkina-asemia koskevia uudelleenluokitteluja.

Tutkimusten kohderyhmän muodostavat valtakunnallisten taiteilijajärjestöjen jäsenet täydennettynä sellaisilla taiteilijajärjestöihin kuulumattomilla henkilöillä, jotka ovat hakeneet valtion apurahaa. Näin koottu aineisto kattaa hyvin suomalaisen ammattitaiteilijakunnan vapaiden taiteiden ydinalueella kuten kuvataiteessa ja kirjallisuudessa, jossa valtion taiteilija-apurahan hakeminen ja taiteilijajärjestöihin kuuluminen on yleistä. Aineisto on myös hyvin edustava sellaisilla aloilla, joilla valtion taiteilija-apurahojen hakeminen keskittyy pienelle joukolle taiteilijoita mutta taiteilijoiden ammatillinen järjestäytyminen taiteilijajärjestöön on tavanomaista. Näyttämötaide on esimerkki tällaisesta alasta. Aineisto on vähiten edustava aloilla, joissa niin valtion taiteilija-apurahojen hakeminen kuin järjestäytyminen taiteilijajärjestöihin on satunnaista. Yleisesti ottaen käytettävät aineistot ovat tilastollisesti edustava otos suomalaisesta taiteilijakunnasta vuosina 2000 ja 2010. Aineistoa on kuvailtu tarkemmin aikaisemmissa *Taiteilijan asema* -tutkimuksissa (Rensujeff 2003; Rensujeff 2014).

Aineiston keräämiseksi on kummallakin kerralla käytetty pääosin samanlaista kyselylomaketta, mikä mahdollistaa vuosien 2000 ja 2010 tilanteiden vertailun. Vertailuasetelmassa on kysymys pseudopitkittäistutkimuksesta, sillä kumpanakin vuonna tavoitekehysperusjoukkona on ollut koko suomalainen taiteilijakunta kyselyhetkellä. Käytetty kyselylomake on liitetty aikaisempiin *Taiteilijan asema* -tutkimuksiin (Rensujeff 2003; Rensujeff 2014).

Käyttämiemme aineistojen alkuperäiset taiteenalaluokitukset noudattelivat aineistonkeruiden hetkellä voimassa olleita valtion taidehallinnon käyttämiä taiteenalajaotteluja (Rensujeff 2014, 26; Rensujeff 2003, 15). Tätä artikkelia varten olemme kuitenkin rajanneet aineistoa jättäen tarkastelumme ulkopuolelle arkkitehdit ja kriitikot. Näin tarkastelun kohteeksi on saatu entistä selkeämmin taiteilija-ammateissa työskentelevä työvoima. Käyttämämme taiteenalaluokitus on luonteeltaan toisensa poissulkeva, jolloin yksittäinen taiteilija luokitellaan ainoastaan yhteen taiteenalaluokkaan kuuluvaksi. Monialaisten taiteilijoiden joukkoon tulevat sijoitetuksi ne

3 Molemmat tutkimukset ovat entisen taiteen keskustoimikunnan tutkimusyksikön tuottamia tutkimuksia. Näistä tuoreimman tutkimuksen julkaisu ajoittui niin sanotun Taite-uudistuksen aikoihin, jonka myötä *Taiteilijan asema* 2010 -tutkimuksen julkaisija on Taiteen edistämiskeskus.

4 Artikkelissa esitettävissä jakaumissa ja tunnusluvussa käytetään otantamenetelmään perustuvia painokertoimia, joiden tarkoituksena on palauttaa arvot kuvaamaan perusjoukon ominaisuuksia. Painokertoimen vuoksi jakaumissa ei ilmoiteta vastanneiden lukumääriä. Kaikki artikkelissa esitetyt kuvaajat on laskettu painokertoimia käyttäen, vaikkei sitä olisi kuvioiden yhteydessä erikseen ilmoitettu.

taiteilijat, joiden taiteellinen työskentely liittyy useammalle taiteenaloille. Taiteilijoiden sijoittaminen eri taiteenaloille perustuu heidän omaan määritelmäänsä, mutta tarvittaessa taiteilijoiden sijoittamisessa taiteenaloille on hyödynnetty myös tietoja heidän jäsenyydestään valtakunnallisissa taiteilijajärjestöissä.

Taiteenalaluokituksen lisäksi myös eri työmarkkina-asemien määritelmiä on tässä artikkelissa hieman muutettu suhteessa aikaisempiin aineiston perusteella tehtyihin tutkimuksiin. Tämä on tehty konstruoimalla vuosien 2000 ja 2010 aineistoista esille itsensätyöllistäjien kategoria, mikä on tarkoittanut samalla aikaisemman freelancer-luokan poistumista. Uudelleenluokituksen taustalla on taiteilijapolitiikassa ja työelämäntutkimuksessa virinnyt kiinnostus itsensätyöllistäjien asemaa kohtaan osana työelämän prekarisaatiota koskevaa keskustelua ja tutkimusta, ja sen kautta syntynyt halu tarkastella myös taiteilijoiden asemaa tästä näkökulmasta käsin (ks. esim. Pärnänen & Sutela 2014).

Aineiston pohjalta tekemämme analyysi pohjautuu tässä artikkelissa binääriseen sukupuolikäsitykseen. Tarkastelumme kohteena on siis naisten ja miesten asema taiteen kentällä, ottamatta huomioon esimerkiksi transgender- tai muunsukupuolisten taiteilijoiden asemaa tai edustusta. Artikkelissa käyttämämme aineisto on kerätty kyselylomakkeella, jossa sukupuoli piti valita kahden vaihtoehdon väliltä. Avovastauksissa ei esiintynyt kritiikkiä tätä kysymyksenasettelua kohtaan, joskaan sitä ei myöskään erikseen kysytty. Voidaan olettaa, että käyttämämme aineisto olisi kattavuudestaan huolimatta ollut sukupuolivähemmistöjä koskevien analyysien tekemiseksi liian suppea.

Sukupuolivähemmistöjen lisäksi aineistomme ei otoskoostaan johtuen juurikaan mahdollista myöskään intersektionaalisen näkökulman, eli esimerkiksi sukupuolen, luokan ja etnisen taustan, tilastollista tarkastelua. Sekä sukupuolivähemmistöihin kuuluvien taiteilijoiden aseman tutkimiseksi että intersektionaalisen lähestymistavan soveltamiseksi tarvittaisiin määrällistä tutkimusotetta varten huomattavasti laajempi aineisto. Käytännön syistä näiden kysymyksiä lienee syytä lähestyä määrällisen tarkastelun sijaan mieluummin laadullisin tutkimusmenetelmin. Vaihtoehtoisesti asiaa voitaisiin tutkia myös rajattuun taiteenalaan keskittymällä. Tällä tavoin on aikaisemmin onnistuttu keräämään tietoa esimerkiksi sosioekonomisen taustan ja sukupuolten yhteisvaikutuksista kuvataiteen kentälle asemoitumisessa (ks. Karttunen 1988).

NAISTEN JA MIESTEN TYÖT

Naiset siirtyivät Suomessa laajamittaisesti työelämään 1960–1970-luvuilla. Muutos nivoutui kapitalismin ja palkkatyöyhteiskunnan kehittymiseen, jonka yksi perustavanlaatuinen piirre on ollut ”palkkatyöläistä potentiaalinen työvoima sukupuolen kaltaisista eroista riippumatta”. (Julkunen 2010, 25.) Naisten aktiivisemmasta työelämään osallistumisesta huolimatta työssäkäyvien rakenne oli kuitenkin erityisesti laajamittaisen naisten työelämään siirtymisen alkuvaiheessa selvästi sukupuolen mukaan eriytynyt: naiset työllistyivät erityisesti naisvaltaisille aloille (emt., 126). Raija Julkunen mukaan 1960- ja 1970-luvuilla tapahtunut ”naisten sisäänmarssi” työelämään ei ole ollut Suomessa kuitenkaan yhtä radikaali muutos kuin monissa muissa länsimaissa, sillä täällä työväenluokkaiset naiset olivat jo tätä ennen usein työskennelleet esimerkiksi tehtaissa ja satamissa. Toisaalta myös hitaasti kehittynyt kaupungistuminen loi omat erityispiirteensä suomalaisen naistyövoiman kehitykselle. Yhtä kaikki, kuvattuina vuosina tapahtunut muutos naisten työssäkäynnissä paikantui erityisesti hyvinvointivaltion tuottamalle hoivasektorille ja muille naisvaltaiseksi muodostuneille aloille. (Julkunen 2008, 156.)

Naisten ja miesten eriytymistä työelämässä erilaisiin ammatteihin ja tehtäviin kuvataan usein *sukupuolisegregation* käsitteellä. Segregaatiosta voidaan erottaa *horisontaalinen* ja *vertikaalinen* ulottuvuus. Horisontaalisella segregaatiolla tarkoitetaan naisten ja miesten jakautumista eri ammattiryhmiin ja erilaisille toimialoille, ja sitä onkin siten kutsuttu myös ammatilliseksi segregaatioksi (*occupational segregation*). (Julkunen 2010, 130–135.) Vertikaalinen segregaatio viittaa ammattiryhmän sisäiseen sukupuolijakaumaan kuten siihen, miten naiset ja miehet asemoituvat organisaatiohierarkiassa eri tehtäviin. Vertikaalista segregaatiota voidaan kutsua myös tehtäväkohtaiseksi segregaatioksi. Vertikaalista segregaatiota kuvattaessa puhutaan usein myös lasikatosta, jolla tarkoitetaan näkymättömiä, mutta silti todellisia esteitä, jotka estävät naisten etenemisen urallaan johtaviin ja vaikutusvaltaisiin tehtäviin ja asemiin.

Horisontaalisesti segregoituneita nais- ja miesvaltaisia aloja on yritetty tiivistää esimerkiksi kolmen m:n ja kolmen c:n mallien mukaisesti – miehillä *machinery, money, management* ja naisilla *cleaning, cooking, caring* (Julkunen 2010, 131). Tällaiset pelkistykset eivät vielä 2010-luvullakaan ole kovin kaukana totuudesta. Tilastokeskuksen keräämien toimialatietojen mukaan vuonna 2012 kolme naisvaltaisinta toimialaa olivat terveys- ja sosiaalipalvelut, majoitus- ja ravitsemispalvelut ja koulutus, kolme miesvaltaisinta puolestaan rakentaminen, kuljetus ja varastointi sekä teollisuus (Tilastokeskus 2014a, 47). Ammatillinen segregaatio ei kuitenkaan ole luonteeltaan täysin staattinen ilmiö, vaan koskettaa alati muuttuen uudenlaisia aloja ja työntekemisen muotoja. (Korvajärvi 2010, 186.)

Syyt alojen nais- ja miesvaltaisuuteen ovat moninaisia; sukupuolittuneiden käytäntöjen on esimerkiksi tulkittu syntyvän ”taloudellisten, poliittisten ja sosiokulttuuristen tekijöiden vuorovaikutuksessa, joiden sisäänrakennettu osa sukupuoli on” (Kolehmainen 2002, 202). Suku-

puolten välistä segregaatiota voi myös tapahtua ammattien sisällä. Päivi Korvajärvi mainitsee tästä esimerkkinä lääkärin työn: lastenlääkärit ovat usein naisia ja kirurgit puolestaan miehiä. (Korvajärvi 2010, 186.) Ammatillisen segregaation yhtenä syynä on pidetty sukupuoliin liitettyjä kulttuurisia merkityksenantoja, kuten esimerkiksi käsitystä naisesta hoivaavana kodinhoitajana ja miehestä perheenelättäjänä. Näille merkityksenannoille olennaista on niiden luonnollistaminen: piirteiden esitetään kuuluvan jollekin sukupuolelle biologisten ja synnynnäisten ominaisuuksiensa perusteella.

Myös taiteeseen, taiteilijuuteen ja taiteelliseen työhön on liitetty ja liitetään edelleen monenlaisia sisäänrakennettuja, sukupuolistuneita ja luonnollistettuja käsityksiä ja rakenteita. Eri taiteenalojen on katsottu edellyttävän erilaisia kykyjä ja taitoja, joista osaa pidetään selvästi feminiinisinä ja osaa maskuliinisina. Kuten Marie Buscatto (2014) on kuvannut, taidemaailmoissa on yleensä tapana pitää maskuliinisia kykyjä ja taitoja vaativia tehtäviä arvokkaampina kuin feminiinisiä taitoja ja kykyjä vaativia jopa silloinkin, kun suurin osa taidemaailman toimijoista on naisia. Maskuliinisten piirteiden arvostus näkyy hyvin taiteilijuuteen usein yhdistetyssä neronmyytissä, jota kuvataan miessukupuoleen yhdistettyjen piirteiden arvostuksen kautta (ks. esim. Battersby 1989; Koskinen 2006). Tämä näkyy muun muassa siinä, että ammattitaiteilijuutta kuvataan ylipäänsä usein miessukupuoleen liittyvien piirteiden kautta ja taiteen harrastajuutta vastaavasti naissukupuoleen liittyvien piirteiden avulla (ks. Whiteley 1997).

Esimerkiksi säveltämiseen on liitetty vahvoja mielikuvia taiteenlajin edellyttämistä fysiologisista ominaisuuksista siitäkin huolimatta, että musiikki itse on nähty jopa feminiinisinä taiteenlajina. Näin ollen säveltäjä tai kapellimestari on luomisvoimainen mies, joka taltuttaa villin ja feminiinisen musiikin antaen sille muodon ja raamit. (Ks. esim. Moisala 2006.) Tällaisiin ajattelumalleihin perustuvat näkemykset eivät ole tänäkään päivänä täysin vieraita: esimerkiksi vuonna 2014 suomalainen kapellimestari Jorma Panula kommentoi, että ”on puhtaasti biologinen kysymys”, ettei naisilla ole tarvittavia edellytyksiä kapellimestarin työhön (MTV3 Uutiset 30.3.2014). Vertikaalinen segregaatio onkin havaittu musiikin alueella useissa tutkimuksissa syväksi (esim. Buscatto 2007), ja esimerkiksi Portugalissa naisten määrän on huomattu vähenevän systemaattisesti sen mukaan mitä meritoivampia musiikkielämän tehtäviä kohti tarkastellussa edetään (Conde ym. 2003). Tätä taustaa vasten ei olekaan ihme, että taidealan korkeinta koulutusta antavista yliopistoyksiköistä juuri Sibelius-Akatemiassa syntyi vuonna 2015 kohu, kun opiskelijat arvioivat oppilaitokseen hakeneiden naisten ulkonäköä kouluarvosanoin (HS 18.5.2015). Vaikuttaa siltä, että musiikin miesvaltaisella ja voimakkaasti segregoituneella kentällä törmää keskimääräistä useammin naisten epäasialliseen kohteluun.

Taiteilijan työhön liittyvät sukupuolistuneet käytännöt vaihtelevat runsaasti taiteenaloittain. Musiikin tapaan myös esimerkiksi teatterissa sukupuolen vaikutus on dramaattinen (Kallio 2002). Suomalaisessa teatterissa on naisrooleja miesrooleja vähemmän ja kilpailutilanne naisrooleja esittäviä kohtaan on kova. Naisroolit ovat – toisin kuin miesroolit – kirjoitettu usein joko

nuorille tai vanhoille. Niinpä keski-ikäisille naisnäyttelijöille on perinteiseen draamakirjallisuuteen nojautuvassa teatterissa vähemmän töitä kuin miesnäyttelijöille. Naisroolit ovat myös miesrooleja useammin kirjoitettu tietynlaiseen ulkonäköön sidotuiksi. Anu Koskinen (2013, 239–257) on väitöstutkimuksessaan jopa havainnut suomalaisia nais- ja miesnäyttelijöitä koulutettavan erilaiseen ilmaisuun, mikä osoittaa nais- ja miesnäyttelijyyden jäsentyvän kahtena erilaisena näyttelijyyden muotona. Toisaalta myös näyttämötaiteen sisällä monet ammatit voivat olla eriytyneitä.

Ammatillisen eriytymisen vaikutuksia on tulkittu eri tavoin. On esitetty, että segregatio voi joskus olla hyödyllistä, sillä se raivaa naisille ”omaa keskinäistä toimitilaa” sekä mahdollisesti suojaa seksuaaliselta häirinnältä työpaikoilla. Yleisesti ottaen vahvaa segregoitumista pidetään kuitenkin negatiivisena ilmiönä, sillä sen on havaittu johtavan naisvaltaisten alojen arvostuksen heikkenemiseen sekä selittävän myös suuren osan sukupuolten välisistä palkkaeroista⁵. (Korvajärvi 2010, 187.) Raija Julkusen mukaan palkkatasoon vaikuttaa sukupuolisen segregatation mahdollistama hierarkkisuus, ja sen myötä miesvaltaisten ammattien ja tehtävien arvottaminen naisvaltaisilla aloilla korkeammalle. Palkkataso toimii tämän hierarkian indikaattorina. (Julkunen 2010, 138.) Ammattiryhmien segregoitumisesta ja siihen liittyvistä palkkaeroista on myös vahvaa tilastollista näyttöä (Suomen virallinen tilasto; Tilastokeskus 2014a, 47). Myös urakehitysten mahdollisuuksia on pidetty naisvaltaisilla aloilla miesvaltaisilla aloilla heikompina (Kolehmainen 2002, 201) liittyen osin eroihin työsuhdepolitiikassa nais- ja miesvaltaisilla aloilla (Ojala, Nätti & Kauhanen 2015).

Ammattiryhmien ja työtehtävien lisäksi sukupuolisegregatio heijastuu myös työmarkkina-asemaan sekä työnantajasektoriin. Naiset työllistyvät miehiä huomattavasti useammin julkisella, etenkin kunnallisella sektorilla, kun taas miehet työllistyvät naisia useammin yksityisellä sektorilla. Yrittäjistä selvä enemmistö on miehiä (Tilastokeskus 2014a, 46; 51). Samoin myös itsensä-työllistäminen vaikuttaa olevan yleisempää miesten keskuudessa (Pärnänen & Sutela 2014, 17). Suomalaisilla työmarkkinoilla naiset ovat vastaavasti selvästi yliedustettuina osa- ja määräaikaisissa työsuhteissa (Tilastokeskus 2014a, 50; Kauhanen 2013, 52). Suomalaista osa-aikatyötä koskevissa tutkimuksissa korostetaan, kuinka miesten kokoaikatyötä arvostavassa suomalaisessa työkultuurissa olisi yhtäältä tuettava miesten osa-aikatyömahdollisuuksia ja toisaalta samaan aikaan vahvistettava naisten pääsyä vakaampaan asemaan ja ansioihin työmarkkinoilla (ks. esim. Ojala, Nätti & Kauhanen 2015). Kun segregatio lukitsee miehiä ja naisia tiettyihin työmarkkina-asemiin, se heijastuu keskeisesti myös muun muassa perheiden sisäiseen dynamiikkaan esimerkiksi hoivavastuun jakautumisessa.

5 Ammatillinen segregatio ei kuitenkaan ole ainoa palkkaeroja selittävä tekijä, ”vaan palkkaerojen muodostuminen kietoutuu muun muassa työn arvostukseen, tulospalkkioiden yksilöllistymiseen, luokka-asemaan, koulutustasoon ja vanhemmuuteen” (Korvajärvi 2010, 187). Toki myös monet näistä tekijöistä on sukupuolittuneita.

UUSI TYÖ, KULTTUURI JA SUKUPUOLI

Työelämän ja sukupuolen kytköksiä tarkasteltaessa on tarpeen kiinnittää huomiota myös työtä ja työelämää laajemmin koskeviin muutoksiin. Yksi tällainen keskeinen muutos on siirtymä mekaanisesta ja teollisesta työstä jälkiteolliseen tuotantoon ja sen edellyttämiin uudensuorituksen tekemisen tapoihin. Suomalaisessa tutkimuksessa asiaa onkin käsitteellistetty puhumalla yksinkertaisesti ”uudesta työstä”⁶. (Ks. esim. Jakonen 2014, Julkunen 2008.) Olennaiseen rooliin nousevat työn muutokset suorittavasta, aineellisia lopputuotteita liukuhihnalla tuottavasta ja tiukasti kontrolloidusta tehdastyöstä kohti luovaa ja affektiivista tietotaloutta⁷. Monet uuden työn saamat piirteet – esimerkiksi hoivan korostunut rooli, kommunikatiivisuus ja työn esteti-soituminen – on tulkittu luonteeltaan myös feminiinisiksi piirteiksi, minkä myötä niitä on pidetty osoituksena talouden ja työn feminisoitumisesta (Julkunen 2008, 155–162; Adkins 2001). Feminisoitumisella viitataan nimenomaan naissukupuoleen kulttuurisesti liitettyihin piirteisiin, ei faktisesti sukupuoleen kuuluvista ominaisuuksista (Julkunen 2008, 157). Vetäen yhteen näitä yhtäältä immateriaalisia ja esteettisiä, toisaalta feminiinisiä uutta työtä ja tuotantoa kuvaavia piirteitä, on puhuttu myös taloudellisen elämän *kulttuurisesta feminisoitumisesta (cultural feminization of economic life)* (Adkins 2001.)

Uudessa työssä keskeistä on sekä siihen liittyvät tuotannon muutokset että myös uudensuorituksen tekemisen tavat. Prekaari työ on pätkittäistä ja epävarmaa, kuten myös naisten tekemä palkkatyö usein on (ks. esim. Nieminen 2013, 43–46.) Prekaarisuuden käsitteeseen liittyy myös toisen armoilla oleminen ja sen myötä syntyvä turvattomuus (Korhonen, Peltokoski & Saukkonen 2006, 378). Tämä korostuu naisille tyypillisissä, muissa kuin kokoaikaisissa ja jatkuviissa työsuhteissa, joissa ollaan usein vakituisen ja kokoaikaisen työn puutteen vuoksi (Kauhanen 2013, 53). Anna-Reetta Korhonen, Jukka Peltokoski ja Miika Saukkonen (2006, 379) tiivistävät prekariaatin määritelmän kuvaamalla prekaarin elämän olevan ”epämääräistä elämää taloudellisesti turvattujen ja oikeudellisesti suojattujen elämänmuotojen rajamailla”, joka ”[s]amalla muodostaa uuden talouden keskeisen voimavaran.” Prekarisaation merkityksiä ei kuitenkaan ole tulkittu yksinomaan negatiivisina, vaan fordistisen ajan mekaanista ja vieraannuttavaa tehdastyötä vasten tarkasteltuna piirteitä on pidetty myös mahdollisina työläisten autonomiaa ja työn mielekkyyttä lisäävinä tekijöinä (emt., 378–381). Angela McRobbien mukaan työmarkkinoilla tapahtunut muutos kohti prekarisaatiota on ollut yhteydessä ennen kaikkea nuorten naisten laajamittaiseen työelämään siirtymiseen (McRobbie 2011, 66).

Taiteen ja kulttuurin rooli on prekaarin työn ja jälkiteollisen tuotannon kannalta olennainen, koska taide ja kulttuuri ovat keskeisellä tavalla aineettomaan arvonluontiin liittyviä ja sen

6 Näkemystä jälkiteollisen tuotannon työn piirteiden ”uutuudesta” on kuitenkin myös kritisoitu, ks. esim. Suoranta 2009.

7 Tämä tulkinta on kuitenkin voimakkaan länsikeskeinen. Länsimainen paradigmanmuutos kohti ”uuden työn” mukanaan tuomia tuotantotapoja on edelleen riippuvainen materiaalisesta tavaratuotannosta, joka on globalisaation myötä siirretty näköpiirin ulkopuolelle halpojen tuotantokustannusten, toisin sanoen matalien palkkojen ja heikkojen työehtojen, maihin ja maanosiin. Tältä osin siirtymässä uuteen työhön on kysymys lähinnä uudesta vaiheesta siinä teollisuuskapitalismin synnyin ja laajenemisen luomassa työelämän muutoksessa, jota Karl Polanyi kuvaa teoksessaan *Suuri murros* (Polanyi 2009).

mahdollistavia tekijöitä. Taiteellista työtä on usein luonnehdittu uuden työn koelaboratorioksi johtuen sen lukuisista prekaareista piirteistä, kuten matalasta ja epävarmasta tulotasosta sekä samanaikaisesti voimakkaasta työhön sitoutumisesta ja siihen koko identiteetillään kiinnittymisestä. (Ks. esim. Gill & Pratt 2009.) Ajatus taiteellisesta työstä uuden työn koelaboratoriona pitää sisällään myös ajatuksen taiteilijan työn normalisoitumisesta, kun prekarisaatio leviää ja luovan työn käsite laajenee kuvaamaan uutta työtä yleisesti (Karttunen 2007). Tämä on omiaan purkamaan taidetyön ja maskuliinisen neromyytin suhdetta.

Erään analyysin taiteellisen työn prekaarisuudesta ja sen kiinnittymisestä sukupuoleen tarjoaa espanjalainen Precarias a la deriva -kollektiivi toimittamassaan teoksessa *Hoivaajien kapina*, jossa nimestä huolimatta käsitellään hoivatyön ohella myös muiden prekaarien (nais)työläisten asemaa sukupuolen näkökulmasta. Teoksessa esitetyn kuvauksen mukaan prekaarisuus määrittää lähes kaikkia kulttuurituotannon ja viestinnän alan töitä, myös taiteellista työtä näiden osana. Taiteellinen työ on työtä, jota tehdään aina ja kaikkialla, se on siis ajaltaan ja paikaltaan rajatonta. Taiteellinen työ yhdistetään vahvasti kutsumukseen, mutta silti – tai sen vuoksi – sitä luonnehtii usein jopa palkattomuus ja työn tekeminen esimerkiksi ilman työsopimuksia. Kollektiivin analyysin mukaan tätä asiantilaa ja sen oikeutusta ruokkivat käsitykset taiteellisesta työstä puhtaana, ideologioista vapaana ja yhteiskunnasta irrallisena alueena, jonka toimintaa eivät häiritse luokan tai sukupuolen kaltaiset tekijät. Keskeiseksi esteeksi näiden ongelmien ratkaisulle muodostuu se, ettei taiteellista työtä kyetä tai haluta tunnistaa edes taiteilijoiden itsensä toimesta oikeaksi työksi, vaan sen sijaan painotetaan taidetta esimerkiksi itsensä toteuttamisen väylänä. (Precarias a la deriva 2009, 382–387.)

Angela McRobbien mukaan tietyillä jälkiteollisen tuotannon keskeisillä tuotannon aloilla, kuten luovan ja mediateollisuuden saralla, naisten lukumäärän ja näkyvyyden lisääntyminen on synnyttänyt eräänlaisen tasa-arvoisuuden harhan (McRobbie 2011). Sitä on omiaan ruokkimaan vielä taiteilija-ammatin erääksi keskeiseksi piirteeksi muotoutunut itseprekarisaatio, joka korostaa palkkatyön ulkopuolisten työmuotojen arvoa. Kun palkallisen ja palkattoman työn erotteluun kiinnitetään yhä vähemmän huomiota, palkallisen ja palkattoman työn sukupuoli-segregaatio peittyi näkyvistä.

Taiteen taloustieteen piirissä vapaiden taiteiden kentän on nähty jakautuneen polkuriippuvuuksien omaisesti palkintosuuntautuneeseen ja markkinasuuntautuneeseen toimintaan. Sen, millaisen palkinto- tai markkinasuuntautuneen toimintatavan taiteilija omaksuu, katsotaan muodostuvan uran alkuvaiheessa tyypillisesti taiteilijaksi kouluttautumisen yhteydessä. (Abbing 2002, 94–101.) On ilmeistä, että taiteilijoiden toimintatavat sukupuolittuvat silloin, jos esimerkiksi taidekouluissa miestaiteilijoita kannustetaan neromyytistä osin ammentavaan palkintosuuntautuneeseen toimintaan ja naistaiteilijoita ohjataan hoivataiteen tai taidekasvatuksen kentille.

Monien hyvinvointivaltion kulttuuripoliittisiin linjauksiin liittyvien toimenpiteiden on tulkittu horjuttavan käsitystä sisäsyntyisestä taiteilijanerosta tai taiteesta puhtaana ja yhteiskunnallisista voimasuhteista vapaana toiminnan alueena. Onkin sanottu, että viimeisimpien vuosikymmenten aikana aikaisemmin taiteelliseen työhön kiinteästi liitetyt nerous, boheemius ja kutsutus ovat kokeneet inflaation taiteellista työtä ja taiteilijuutta kuvaavina käsitteinä. Neromyytin purkautumiseen on haettu perusteita myös naisten lukumäärän lisääntymisestä taiteen kentällä. (Piispa & Salasuo 2014, 32.) Tähän antaa viitteitä myös Kaisa Herrasen, Pia Hounin ja Sari Karttusen kuvataiteilijoiden ammattikuvan muutoksia käsittelevä tutkimus, jonka osassa avovastauksissa kuvataiteen kentän naisistuminen yhdistettiin – osin toiveeseen – taiteilijamyytin purkautumisesta (Herranen, Houni & Karttunen 2013, 129). Naisten osuuden lisääntyminen taiteilijakunnasta osuu siis ajallisesti yhteen aktiivisen nero- ja boheemimyyttien haastamisen kanssa.

Ainakin suomalaisessa kontekstissa voidaan perustellusti sanoa, että taiteellinen työ on alettu yhä useammin tunnustaa nimenomaan työnä, ja sen myötä tutkimuksen painopiste on siirtynyt taiteilijoiden työolojen ja sosioekonomisen aseman tutkimukseen (ks. esim. Houni & Ansio 2013). Taiteilijuus on näin ollen alettu nähdä ammattina ja työnä, jota varten pätevoidytään kouluttautumalla ja jolla on omat ammattiryhmää kuvaavat piirteet. Tätä korostaa myös tutkimustieto taiteilijoiden korkeasta koulutustasosta sekä itseoppineiden taiteilijoiden vähäisestä määrästä (Rensujeff 2014, 44). Samaa lähestymistapaa ovat painottaneet voimakkaasti myös taiteilijoiden heikosta sosioekonomisesta asemasta huolestuneet taiteilijajärjestöt (ks. esim. Heinänen & Korhonen 2015). Hiipumisesta huolimatta neromyytin kaltaisten, miessukupuoheen kiinnittyvien myyttien elinvoimaisuus ei ole kokonaan kadonnut, vaan vaikuttaa edelleen siihen, millaiseksi taiteellinen työ mielletään (Piispa & Salasuo 2014, 33; Røyseng, Mangset & Borgen 2007, 14).

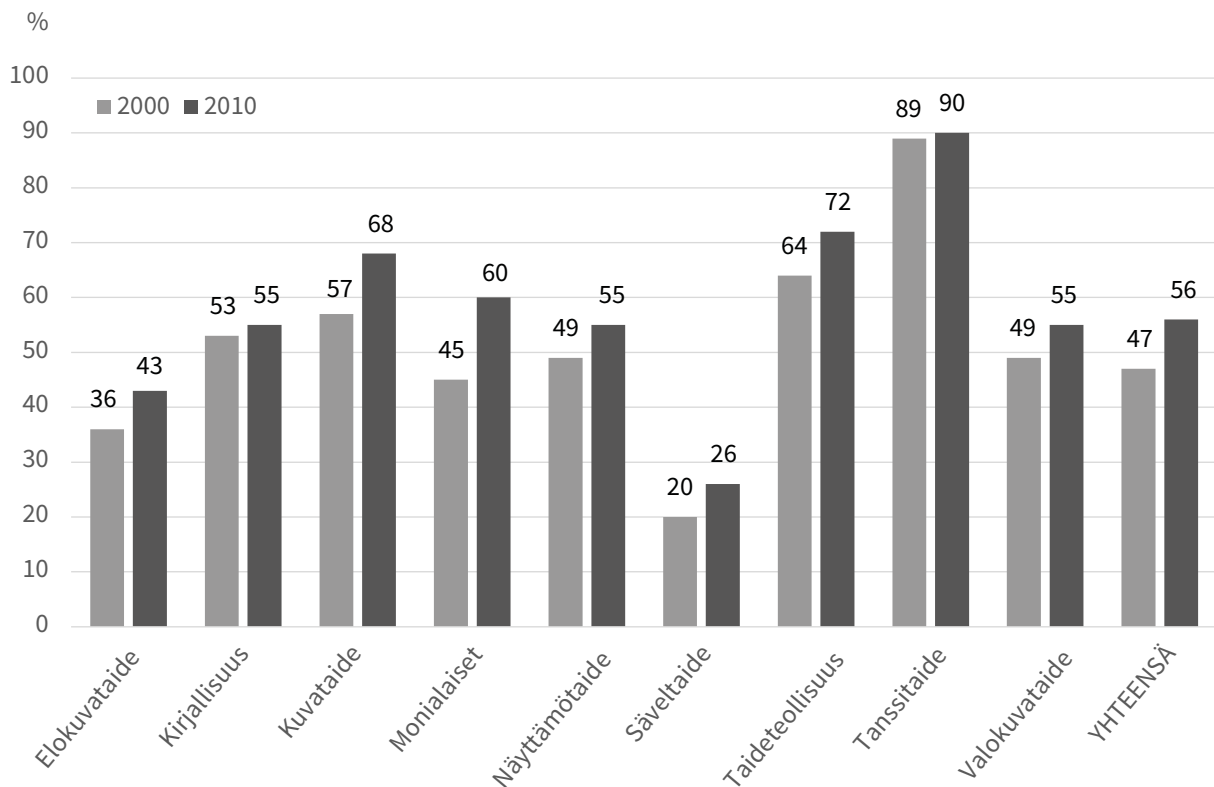
TAITEILIJOIDEN SUKUPUOLISEGREGAATIO TAITEENALAN, IÄN JA ASUINPAIKAN MUKAAN

Suomalaisessa empiirisessä taiteilijatutkimuksessa sukupuoli on usein suhtauduttu yhtenä demografisena taustamuuttujana muiden joukossa (Karhunen 1999, 1). Poikkeuksia kuitenkin löytyy, kuten esimerkiksi Sari Karttusen kuvataiteilijoiden asemaa käsittelevä tutkimus 1980-luvun lopulta (Karttunen 1988). Empiirisen taiteilijan asemaa käsittelevän tutkimuksen perinne on Suomessa kuitenkin pitkä, ja niitä varten kerättyjen laajojen empiiristen aineistojen pohjalta on tehty joitakin analyysjä sukupuolen vaikutuksista taiteilijan asemaan (ks. Heikkinen & Karhunen 1996; Karhunen 1999). Esimerkiksi Paula Karhunen (1999) on tarkastellut taiteilijoiden asemaa sukupuolen näkökulmasta nojaten työssään entisen taiteen keskustoimikunnan tuottamiin, taiteilijan asemaa koskeviin tietoihin ja tilastoihin. Hänen havaintojensa mukaan taiteen kentän naisistuminen oli jo 1990-luvun lopussa huomattava ilmiö. Yleisestä naisten määrän lisääntymisestä huolimatta tiettyjen taiteenalojen, kuten muusikkojen ja tanssijoiden, sukupuolen mukainen segregoituminen oli merkille pantavaa. (Karhunen 1999, 3.)

Kaija Rensujeffin 2000-luvulla tekemistä Taiteilijan asema -tutkimuksista käy ilmi, että suhteellisen tasaisesta kokonaissukupuolijakaumasta huolimatta osa taiteenaloista on paikoin voimakkaastikin sukupuolen mukaan eriytyneitä. Segregoituneimpia⁸ taiteenaloja olivat Rensujeffin käyttämän jaottelun mukaan Suomessa vuonna 2010 tanssi, taideteollisuus, kuvataide, säveltaide ja rakennustaide. Näistä kolme ensin mainittua ovat naisvaltaisia ja kaksi jälkimmäistä puolestaan miesvaltaisia taiteenaloja. Naisten osuus koko taiteilijakunnasta oli Rensujeffin käyttämässä rajauksessa 54 prosenttia. (Rensujeff 2014, 33.) Kun aineistosta rajataan ulkopuolelle rakennustaide ja kritiikki, näyttää taiteilijakunta vielä hieman entistäkin naisvaltaisemmalta (kuvio 1.)

Naisten osuus taiteilijakunnasta kasvoi vertailuvälillä 2000 ja 2010 kaikilla taiteenaloilla, suhteellisesti eniten monialaisissa, säveltaiteessa, elokuvataiteessa ja kuvataiteessa. Taiteilijakentän naisistumista voidaan tämän perusteella pitää koko taiteen kenttää läpileikkaavana kehityskulkuna. Lievästi naisvaltaisesta kokonaissukupuolijakaumasta huolimatta taiteenalo-kohtaiset erot ovat sukupuolijakauman suhteen paikoin suuria. Vuonna 2010 selvästi naisvaltaisia taiteenaloja olivat Suomessa tanssitaide, taideteollisuus, kuvataide sekä monialaiset taiteet. Selvästi miesvaltainen ala oli ainoastaan säveltaide, jonka lisäksi elokuvataide oli lievästi

8 Nykyisen tasa-arvolain julkishallintoa koskeviin sukupuolikiintiöihin nojautuen sukupuolijakauma on tasainen silloin, kun naisten tai miesten osuus tarkastelun kohteena olevasta ryhmästä on vähintään 40 % (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986, 4 a §). Tätä 40 %:n kriteeriä on kuitenkin myös kritisoitu, sillä epätasainen sukupuolijakauma on edelleen sen puitteissa mahdollinen. Marita Flisbäckin sanoin 40–60-suhde ”tekee organisaatiolle mahdolliseksi minkä tahansa pysyvän miesten ja naisten välisen epätasapainon naamiomisen sukupuolitasapainon retoriikan taakse”. Ongelman ratkaistakseen Flisbäck määrittelee omassa tutkimuksessaan *lievästi mies- ja naisvaltaisiksi* alat, joissa miesten tai naisten osuus on yli 50 prosenttia tarkasteltavasta joukosta, mutta ei kuitenkaan yli 60 prosenttia. (Flisbäck 2011, 17.) Nojaamme samankaltaiseen määritelmään myös artikkelimme analyysiosiossa: *tasaisen sukupuolijakauman* aloja ovat tässä tarkastelussa alat, joissa miesten tai naisten osuus on vähintään 45 prosenttia, *lievästi segregoituneita* ovat alat, joissa jommankumman sukupuolen osuus on 55–59 prosenttia, ja *vahvasti segregoituneita* ne alat, joilla jommankumman sukupuolen edustus on 60 prosenttia tai enemmän tarkastelun kohteena olevasta joukosta. (Ks. myös Korvajärvi 2010, 185.)

Kuvio 1: Naistaiteilijoiden osuus taiteilijakunnasta eri taiteenaloilla vuosina 2000 ja 2010.

miesvaltainen ala. Kirjallisuus, näyttämötaide ja valokuvataide lukeutuivat lievästi naisvaltaisten taiteenalojen joukkoon. Sukupuolen mukaan tarkasteltuna kaikkein polarisoituneimpia taiteenaloja suuntaan tai toiseen olivat tanssitaide, taideteollisuus, kuvataide sekä säveltaide. (Kuvio 1.) On oletettavaa, että sukupuolittuneita eroja löytyy myös taiteenalojen sisältä, kuten muun muassa aikaisimmista pohjoismaisista taiteilijatutkimuksista käy ilmi (ks. esim. Heian ym. 2015).

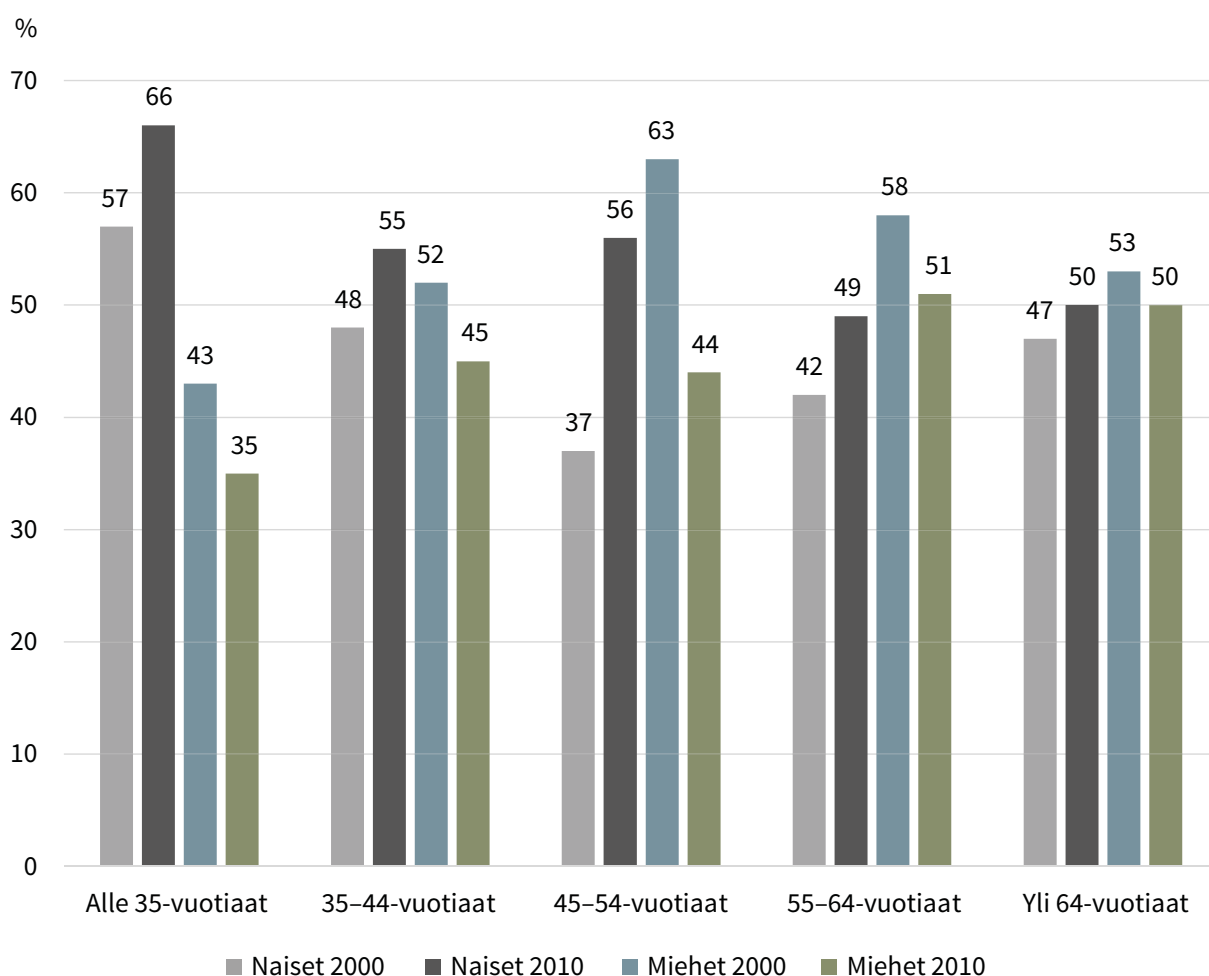
Taiteilijakunnan naisistumisesta on luonnehdittu yleisesti ottaen erityisesti pohjoismaiseksi ja eurooppalaiseksi ilmiöksi (Rensujeff 2014, 32). Suomalaisen taiteilijakunnan sukupuolijakaumassa on paljon samankaltaisuuksia Ruotsin ja Norjan kanssa: Ruotsissa naisten osuus taiteilijakunnasta on 46 prosenttia, Norjassa 52 prosenttia (Flisbäck 2011, 17–20; Heian ym. 2015, 10–16). Taiteenalakohtaiset erot ovat kuitenkin sekä Ruotsissa että Norjassa Suomen tapaan suuria. Sukupuolijakaumaltaan erityisen polarisoituneita aloja ovat Ruotsissa musiikki ja tanssi⁹, joista musiikki on selvästi miesvaltainen ja tanssi puolestaan naisvaltainen. (Flisbäck 2011, 17–20.) Norjassa naisvaltaisia taiteenaloja¹⁰ ovat tanssi, sisustusarkkitehtuuri ja taidekäsityö. Muusikoista, näytelmäkirjailijoista ja elokuvataiteilijoista puolestaan enemmistö on miehiä. (Heian ym. 2015, 10–16.)

9 Ruotsalaisessa taiteilijatutkimuksessa (Flisbäck 2011) käytetty taiteenalaluokitus poikkeaa suomalaisessa tutkimuksessa käytetystä luokituksesta. Tutkimuksen taiteenalajaottelu koostuu seitsemästä eri kategoriasta, jotka ovat sanataide ja kirjallisuus, kaksi hieman eri tavoin määrittyvää musiikki-kategoriaa, tanssi, visuaaliset taiteet ja design, teatteri sekä elokuva.

10 Myös Heianin ym. (2015) norjalaisten taiteilijoiden asemaa käsittelevän tutkimuksen taiteenalaluokitus poikkeaa hieman suomalaisessa tutkimuksessa (Rensujeff 2014) käytetystä luokituksesta. Tutkimuksessa taiteenalat on jaoteltu viiteen pääluokkaan, joita ovat kirjallisuus, visuaaliset taiteet, muotoilu ja sisustusarkkitehtuuri, musiikki ja säveltäminen sekä näyttämötaide. Lisäksi kukin pääluokka jakautuu omiin alaluokkiinsa. Näin tutkimuksessa saadaan esille sukupuolijakauman erot tietyn ryhmän sisällä.

Muihin Pohjoismaihin verrattuna naisten osuus taiteilijakunnasta vaikuttaa lisääntyneen Suomessa aavistuksen Ruotsia ja Norjaa enemmän ja nopeammin. Eri pohjoismaissa tehtyjen tutkimusten tulokset eivät kuitenkaan ole suoraan verrannollisia keskenään johtuen paitsi hieman erilaisista taiteenaluokituksista, myös tutkimusten aineistonkeruun ajoittumisesta eri vuosille. Ne tarjoavat kuitenkin pohjoismaisella tasolla hyvän yleiskuvan taiteilijakunnan sukupuolijakaumaa koskevien trendien yleispätevyydestä. Samankaltaisia havaintoja koskien taiteilijakunnan sukupuolijakaumaa on tehty myös muun muassa Australiassa ja Ranskassa (ks. esim. Coulangeon, Ravet & Roharik 2005; Throsby & Zednik 2010).

Ikärakenteen mukaan tarkasteltuna naisten osuus suomalaisesta taiteilijakunnasta on suurimmillaan nuorimmissa ikäryhmissä. Vuonna 2010 alle 35-vuotiaissa oli huomattavasti enemmän naisia kuin miehiä, kun vielä vuonna 2000 alle 35-vuotiaiden taiteilijoiden sukupuolijakauma oli vain lievästi segregoitunut. Alle 35-vuotiaiden ikäryhmä oli vuonna 2010 ainoa voimakkaasti segregoitunut ikäryhmä. Naisten osuus kuitenkin lisääntyi kaikissa ikäryhmissä, kaikkein voimakkaaimmin 45–54-vuotiaiden joukossa. Kun vielä vuonna 2000 miehet olivat enemmistössä kaikissa yli 35-vuotiaiden taiteilijoiden ikäryhmissä, muodostivat naiset vuonna 2010 enemmistön myös 35–44- ja 45–54-vuotiaiden ikäryhmissä. Tätä vanhemmissa ikäluokissa sukupuolijakauma oli tasainen. (Kuvio 2.)

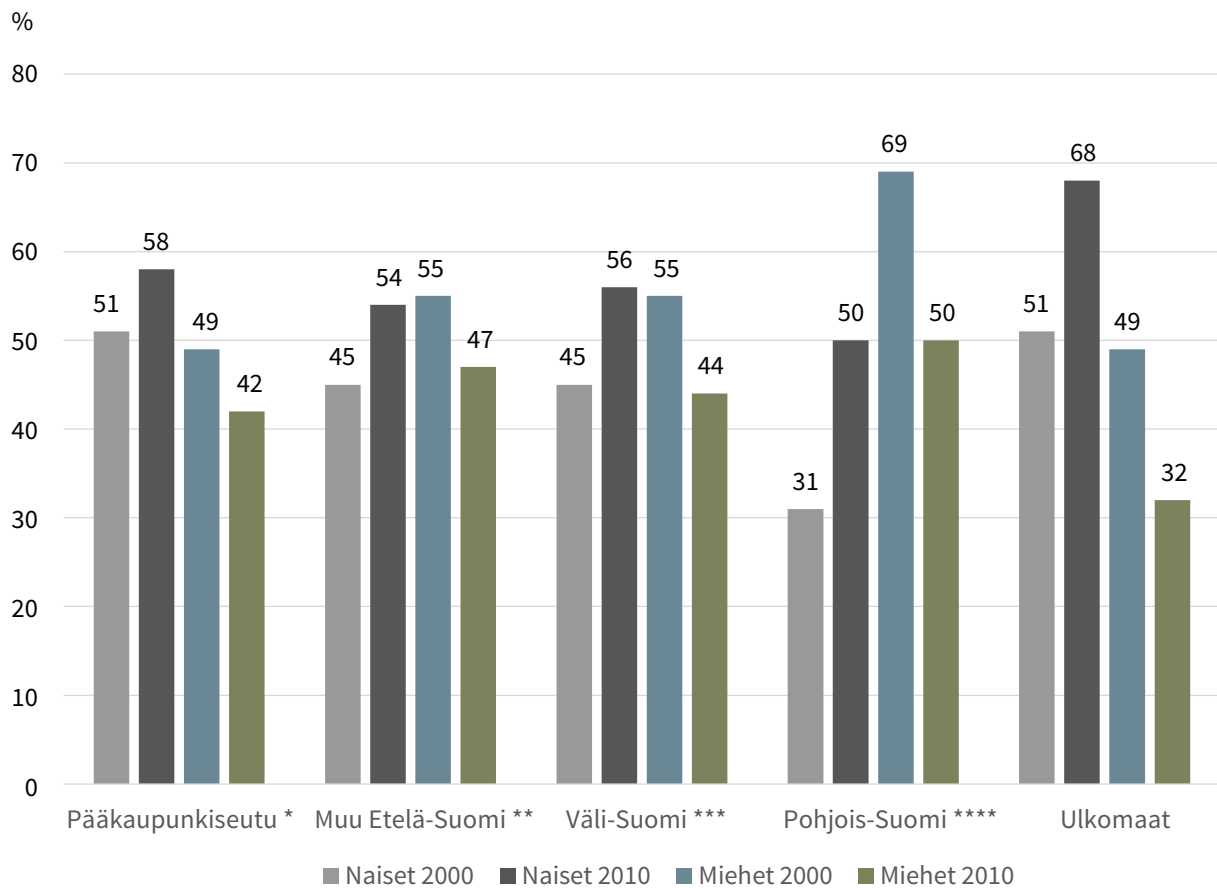
Kuvio 2: Taiteilijoiden sukupuolijakauma ikäryhmittäin tarkasteltuna vuosina 2000 ja 2010.

Mitä taiteilijakunnan sukupuolen ja ikärakenteen yhteistarkastelu sitten kertoo? Vielä ei voida olla varmoja siitä, tuleeko muidenkin kuin alle 35-vuotiaiden ikäryhmien segregatio muuttumaan lievästi segregoituneesta vahvasti segregoituneeksi. Ikärakennetta koskeville tuloksille voidaan löytää kaksi tulkintamallia. Yhtäältä kyse voi olla siitä, että taiteilijakunnan laajamittainen naisvaltaistuminen näkyy ensin nuorimmassa ikäryhmässä ja että tulevana vuosikymmeninä naisten osuus tulee nousemaan 60 prosentin yli myös muissa ikäryhmissä kuin alle 35-vuotiaissa. Toisaalta kyse voi olla siitä, että nuorten taiteilijoiden naisvaltaisuudesta huolimatta miehet tulevat pärjäämään pitkällä tähtäimellä paremmin. Tässä mallissa miehet tulisivat iän ja taiteellisen kokemuksen karttuessa määrällisesti päihittämään naiset, tai ainakin tulevan määrällisesti samoihin lukemiin. Tälle selitysmallille voi hakea tukea tutkijantyön sukupuolikehityksestä. Yliopistoissa jo 1980-luvun loppupuolella enemmistö yliopistotutkinnoista oli naisten suorittamia. Myös väitteleiden sukupuolijakauma on tasaantunut tasaista tahtia. Mitä ylemmäs hierarkiassa kuitenkin nousee, sitä miesvaltaisemmaksi joukko muuttuu – professorikunnasta naisia on enää murto-osa. (Saarinen 2009, 211.) Tämä tulkinta saa tukea siitä yleisestä havainnosta, että koulutuksen naisistumisesta huolimatta miehet menestyvät työelämässä naisia paremmin. (Korvajärvi 2010, 187; Vuorinen-Lampila 2014.)

Taiteilijakunnan naisistumisen taustalla on tällä hetkellä mitä ilmeisimmin kaksi yhtäaikaista kehityskulkua. Nuorimpien ikäluokkien naisistumiseen vaikuttaa ennen kaikkea taidealojen korkeakouluopiskelun naisistuminen, mikä on yhteydessä korkeakouluopiskelun naisistumiseen ylipäänsä. Keski-ikäisten ja tätä vanhempien ikäluokkien kohdalla naisistumiseen vaikuttaa miesten naisia suurempi poistuma taiteilija-ammateista keski-ikässä tai sen jälkeen, mistä käyttämämme aineisto antaa viitteitä, sekä toisaalta todennäköisesti myös sukupuolittuneet erot kuolleisuudessa. Taiteilijan ammatista luopuminen uran keskivaiheilla on kuitenkin ilmiö, jota ei ole Suomessa tutkittu oikeastaan lainkaan.

Taiteilijat ovat muuhun väestöön nähden varsin korkeasti koulutettuja (Rensujeff 2014, 46). Suomessa koulutetuin väestö sijoittuu Uudellemaalle (Tilastokeskus 2014b). Korkeasti koulutetut naistaiteilijat ovat muun väestön tapaan keskittyneet maantieteellisesti miehiä enemmän pääkaupunkiseudulle ja ulkomaille. Alueellisesti katsottuna tasaisin sukupuolijakauma on Pohjois-Suomessa. Naisten osuus on lisääntynyt maantieteellisestä sijainnista riippumatta ympäri Suomen. Kiinnostavasti naisten suhteellinen osuus on kasvanut voimakkaimmin Pohjois-Suomessa ja ulkomailta asuvien taiteilijoiden keskuudessa. Tällä perusteella usein kuultu väite siitä, että taiteilijakunnan naisistuminen olisi erityisesti pääkaupunkiseudun ilmiö, ei pidä paikkaansa. (Kuvio 3.)

Pohjois-Suomessa taiteilijakunnan naisistuminen vuosien 2000 ja 2010 välillä on tapahtunut alle 35-vuotiaiden ja yli 55-vuotiaiden ikäluokissa. Alle 35-vuotiaiden ikäluokassa taiteilijakunnan määrän kasvua ja naisistumista on tapahtunut erityisesti näyttämötaiteen ja tanssitaiteen alueilla. Yli 55-vuotiaiden ikäluokassa taiteilijakunnan määrän kasvua ja naisistumista on ta-

Kuvio 3: Taiteilijoiden sukupuoli jakauma asuinpaikan mukaan tarkasteltuna vuosina 2000 ja 2010.

* Helsinki, Espoo, Vantaa ja Kauniainen

** Muu entinen Uudenmaan lääni, entinen Turun ja Porin lääni, entinen Hämeen lääni, entinen Kymen lääni ja Ahvenanmaa

*** Entiset Mikkelin, Pohjois-Karjalan, Kuopion, Keski-Suomen ja Vaasan läänit

**** Oulun ja Lapin läänit

pahtunut samoin näyttämötaiteen alueella. Tämä kertonee siitä, että Pohjois-Suomen taiteilijakunnan naisistuminen ei liity niinkään Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan toimintaan vaan pikemminkin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana harjoitettuun teatteri- ja tanssitaidepolitiikkaan, joka on esimerkiksi tanssin aluekeskusten kehittämisen myötä luonut aloille uusia työmahdollisuuksia houkutellen etenkin naistaiteilijoita alueelle. On myös merkille pantavaa, kuinka vähän naispuolisia taideteollisuuden alan taiteilijoita asui Pohjois-Suomessa vuonna 2010, vaikka Lapin yliopiston taiteiden tiedekunta antaa koulutusta juuri tälle alalle. Samaan aikaan taideteollisuuden alalla toimi Pohjois-Suomessa runsaasti alle 35-vuotiaita miestaiteilijoita. Mahdollisia selityksiä on kaksi. Joko Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnasta valmistuvat naiset hakeutuvat miehiä herkemmin työskentelemään valmistumisensa jälkeen muualle kuin Pohjois-Suomeen tai sitten he ylipäänsä sijoittuvat valmistuttuaan miehiä heikommin taiteilija-ammatteihin. Käytössämme olevan aineiston avulla ei ole mahdollista vastata siihen, kumpi vaihtoehdoista selittää ilmiötä paremmin.

Myös ulkomailla asuvissa taiteilijoissa naisistuminen on tapahtunut samoissa ikäluokissa. Kun ulkomailla asuvien taiteilijoiden ikäjakaumaa vuosina 2000 ja 2010 verrataan toisiinsa, havaitaan, että ulkomailla asuminen lisääntyi eniten alle 35-vuotiaiden ja yli 55-vuotiaiden ikäluokissa siten, että vuonna 2010 lähes kaikki alle 35-vuotiaat ja huomattava osa yli 55-vuotiaista ulkomailla asuvista taiteilijoista oli naisia. Vastaavasti vuosien 2000 ja 2010 välillä 35–45-vuotiaiden naistaiteilijoiden määrä kasvoi kiintoisasti miestaiteilijoiden määrää hitaammin. Kun tähän tarkasteluun yhdistetään vielä Taiteilijan asema -tutkimusten yhteydessä kerätty tieto taiteilijoiden huollettavien lasten lukumäärästä, havaitaan, että naistaiteilijoiden ulkomailla asuminen on selvästi yhteydessä siihen, ettei heillä ole huollettavia lapsia. Vastaavasti miestaiteilijan kohdalla ulkomailla asumisen todennäköisyyttä pikemminkin lisää se, että hän on 35–45-vuotias, jolla on useita huollettavia lapsia. Tämän perusteella vaikuttaisi siis siltä, että työn ja perheen yhteensovittaminen on ulkomailla uraansa luoville naistaiteilijoille hankalampaa kuin heidän miespuolisille kollegoilleen, jotka voivat lähteä ulkomaille lapsista huolimatta. Näin vaikuttaa tilastojen valossa olevan siitäkin huolimatta, että laadullisissa tutkimuksissa on myös noussut esille tulkinta, jonka mukaan nuorten, kansainvälisesti suuntautuneiden naistaiteilijoiden ei enää tarvitsisi tehdä valintaa työn ja perheen väliltä (Karttunen 2009, 52).

Taiteenalakohtaisesti tarkasteltuna lähes kaikki vuonna 2010 ulkomailla asuneet alle 35-vuotiaat taiteilijat olivat kuvataiteilijoita. Niinpä ulkomailla asuvien taiteilijoiden naisistumisen taustalla on nuorten kuvataiteilijataiteilijanaisten lisääntynyt ulkomaille muuttaminen alle 35-vuotiaina, kun samaan aikaan heidän miespuoliset kollegansa jäivät Suomeen. Käytössämme olevan aineiston kohdalla ei voida valitettavasti vastata siihen, johtuuko tämä esimerkiksi siitä, että naiskuvataiteilijat onnistuvat tekemään kansainvälisen läpimurron nuorempana, vaiko esimerkiksi siitä, että työllistymisvaikeudet ajavat naiskuvataiteilijoita mieskuvataiteilijoita herkemmin ulkomaille. Vanhemmissa ikäryhmissä ulkomailla asuvat taiteilijat edustavat useampia taiteenaloja, eikä esimerkiksi yli 55-vuotiaiden ulkomailla asuvien naistaiteilijoiden määrän lisääntymisessä ole kysymys millekään yksittäiselle taiteenalalle paikantuvasta ilmiöstä.

TAITEILIJOIDEN SUKUPUOLIJAKAUMA ERI TYÖMARKKINA-ASEMISSA

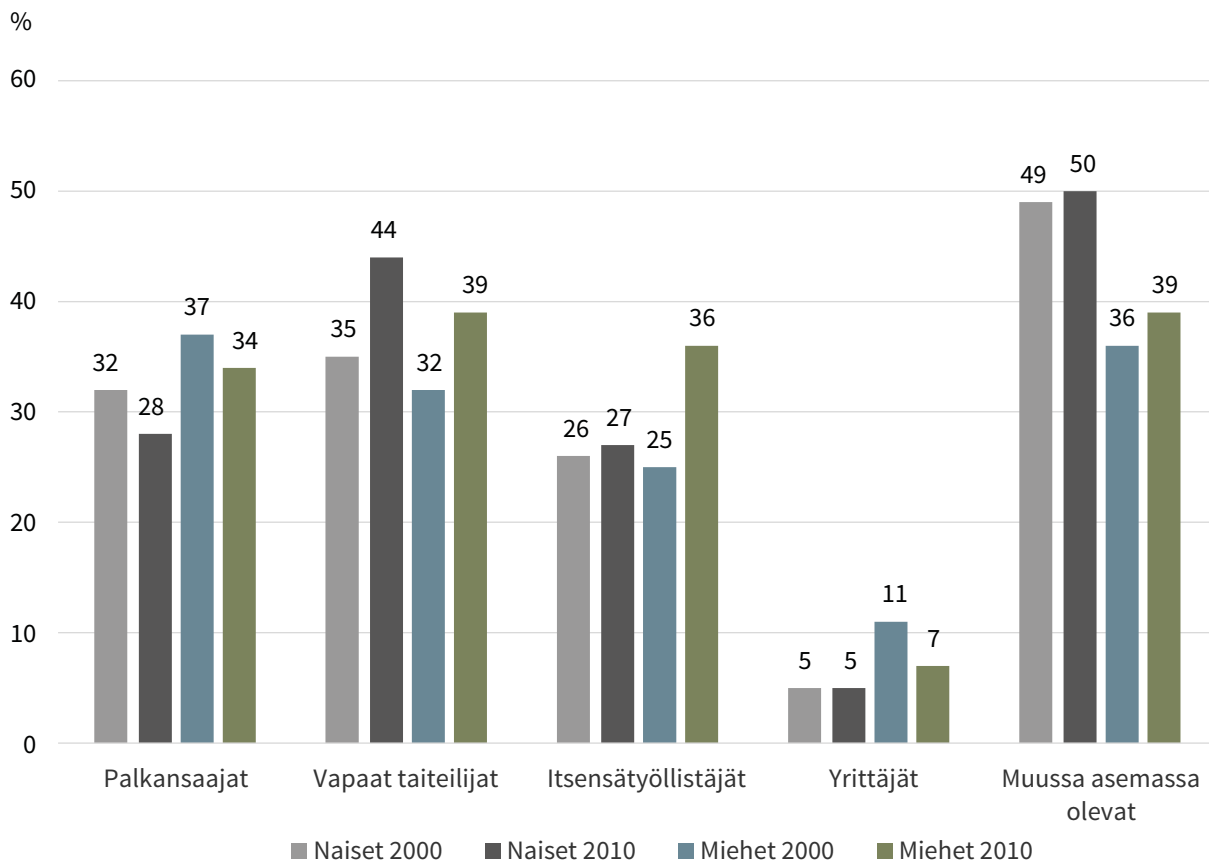
Taiteilijat tekevät taiteellista työtä erilaisista työmarkkina-asemista käsin. Tarkastelemme sukupuolen vaikutusta taiteilijoiden työmarkkina-asemaan ja työmarkkina-aseman mukaiseen tulotasoon viidessä eri kategoriassa, jotka ovat *palkansaajat*, *vapaat taiteilijat*, *itsensä työllistävät taiteilijat*, *yrittäjät* ja *taiteilijat* sekä *muussa tilanteessa olevat*.

Palkansaajat ovat taiteilijoita, jotka harjoittavat taiteellista toimintaa joko vakinaisessa tai määräaikaisessa palkkatyösuhteessa. Palkansaajiin kuuluu myös työsuhteisia freelancereita. *Vapailla taiteilijoilla* tarkoitetaan taiteilijoita, joilla ei ole työsuhdetta eikä toimeksiantoja. Vapaiden taiteilijoiden toimeentulo muodostuu pääasiallisesti apurahoista ja teosmyynnistä. *Itsensä työllistäjiä* ovat toimeksiantosuhteessa olevat freelancerit, yksityisyrittäjät, ammatinharjoittajat ja näihin rinnastettavat taiteilijat.¹¹ *Yrittäjät* taiteilijat ovat taiteilijoita, jotka harjoittavat taiteellista toimintaa yritysmuotoisesti työllistäen samalla muitakin henkilöitä kuin itsensä. *Muussa tilanteessa olevat taiteilijat* ovat työttömiä, opiskelijoita, eläkeläisiä tai vanhempainvaipalla olevia taiteilijoita.¹² Vain harva taiteilija kuitenkaan toimii yhdessä ja samassa työmarkkina-asemassa vuoden aikana. Päinvastoin sekä moniammatillisuus että eri ammattiasemissa toimiminen ovat taiteelliselle työlle ominaisia piirteitä. (Rensujeff 2014, 53; Houni & Ansio 2013, 66–67.) Työmarkkina-asema vaihtelee erityisesti pienituloisimpien taiteilijoiden keskuudessa. Tässä artikkelissa esittämässämme työmarkkina-asemia kuvaavissa taulukoissa samalla taiteilijalla voi olla useampia eri työmarkkina-asemia, eli luokituksissa on päällekkäisyyksiä.

Kuten oheisesta kuviosta 4 käy esille, suuri osa taiteilijoista työskenteli molempina vertailuvuosina sukupuolestaan riippumatta työmarkkinoiden valtavirran näkökulmasta epätyypillisissä asemissa, kuten vapaina taiteilijoina ja itsensä työllistäjinä. Muussa asemassa olevien osuus on niin ikään varsin korkea, mikä selittyy osin sillä, että monet taiteilijat tekevät työtä vielä eläkkeelläkin (ks. Aaltonen 2010). Silti myös työttömyys tai osittaiset työttömyysjaksot ovat taiteilijoiden keskuudessa yleisiä.

11 Itsensä työllistäjien kategoria ei ole ollut käytössä aikaisemmissa Taiteilijan asema -tutkimuksissa, vaan se on konstruoitu aineiston jatkokyöstöä, esim. tätä artikkelia, silmällä pitäen. Käytännössä itsensä työllistäjien ryhmän konstruoiminen on tarkoittanut aikaisemmassa luokittelussa mukana olleen freelancer-luokan yhdistämistä muihin luokituksiin. Käyttämämme itsensä työllistäjien luokittelu on samankaltainen kuin Anna Pärnäsén ja Hanna Sutelan Tilastokeskukselle tekemässä itsensä työllistäjiä käsittelevässä tutkimuksessa. Pärnäsén ja Sutelan määrittelyn mukaan itsensä työllistäjät koostuvat neljästä eri alakategoriasta, jotka ovat yksityisyrittäjät (maatalousyrittäjät pois lukien), ammatinharjoittajat, freelancerit ja apurahansaajat. Käyttämämme itsensä työllistäjien määritelmä on siis samanlainen kuin Pärnäsellä ja Sutelalla apurahansaajia lukuun ottamatta. Sekä Pärnäsén ja Sutelan kuin myös meidän tässä artikkelissa käyttämämme luokitus mahdollistaa yksityisyrittäjien osalta työskentelyn tai osallisuuden osuuskunnissa, osakeyhtiöissä tai muissa yhteisöissä. (Pärnäsen & Sutela 2014, 7.)

12 Työmarkkina-asemat voidaan luokitella eri tavoin, ja käyttämämme luokittelu on vain yksi mahdollinen. Esimerkiksi aikaisemmissa Taiteilijan asema -tutkimuksissa ei ole tässä artikkelissa käyttämämme itsensä työllistäjien kategoriaa, vaan itsensä työllistäjät usein yrittäjien ja freelancereiden kategorioissa. Jätämme tässä tarkastelumme ulkopuolelle myös ei-taiteellista työtä tehneiden luokan, joka koostuisi taiteilijoista, jotka eivät syystä tai toisesta ole kuluneen vuoden aikana tehneet taiteellista työtä, mutta jotka eivät kuitenkaan ole esimerkiksi työttömiä. Alle kymmenen prosenttia vuonna 2010 Taiteilijan asema -tutkimukseen vastanneista ei ollut kuluneen vuoden aikana tehnyt taiteellista työtä. (Rensujeff 2014.) He ovat pääosin sellaisia taiteilijajärjestöjen jäseniä, jotka ovat tilapäisesti tai pysyvästi lopettaneet taiteellisen työskentelynsä ja siirtyneet toiseen ammattiin luopumatta kuitenkaan taiteilijajärjestön jäsenyydestä.

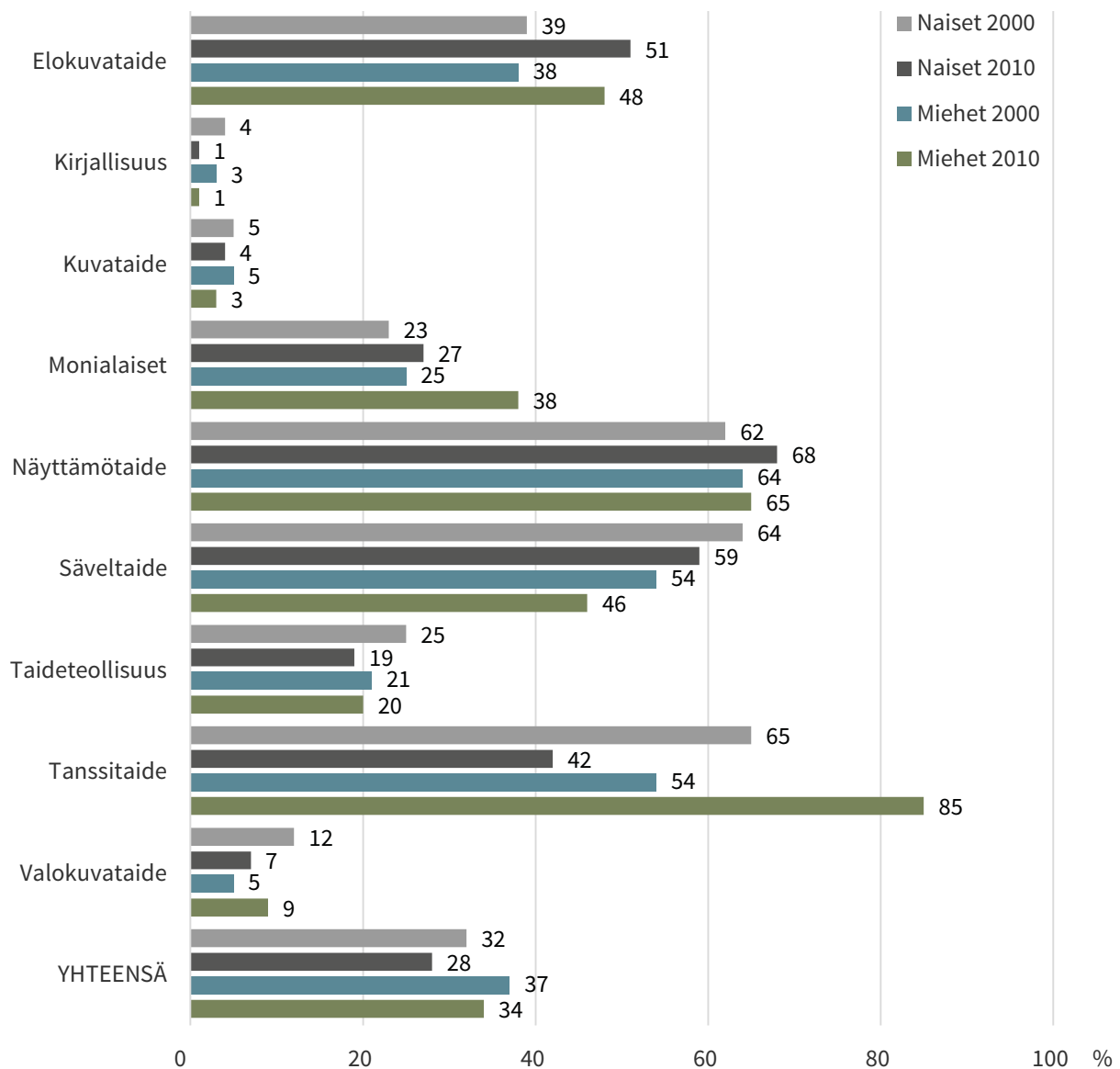

Kuvio 4: Taiteilijoiden asemituminen eri työmarkkina-asemiin sukupuolen mukaan.

Monien työmarkkina-asemien sukupuolijakaumista on löydettävissä selkeitä eroja. Naisten osuus on miehiä suurempi vapaiden taiteilijoiden ja muussa asemassa olevien ryhmissä, miesten osuus puolestaan palkansaajissa, itsensätyöllistäjissä ja yrittäjissä. (Kuvio 4.) Taiteenalla on suuri vaikutus taiteilijoiden työmarkkina-asemaan. Esimerkiksi esittävien taiteiden alaan lukeutuville taiteilijoille työsuhteisuus on tyypillistä, kun taas niin sanotut luovat taiteilijat, esimerkiksi kirjailijat ja kuvataiteilijat, olivat useammin vapaita taiteilijoita (Rensujeff 2014, 53).

Noin kolmasosa kaikista taiteilijoista oli vuonna 2010 palkansaaja tai toimi palkansaaja-asemassa jonkin aikaa vuodesta. Palkkatyösuhteessa olevien taiteilijoiden määrä vähentyi vertailuvälillä noin kymmenesosan vuoden 2000 tasosta. Sekä naisten että miesten osalta vähiten palkansaajia on luovien taiteenalojen, eli tässä tarkastelun kohteena olevista aloista kirjailijoiden, kuvataiteilijoiden sekä valokuvataiteilijoiden, joukossa. Sen sijaan esittävien taiteiden saralla palkansaajana toimiminen oli sukupuolesta riippumatta yleisempää. Kaikkein yleisintä palkkatyösuhteisuus oli näyttämötaiteessa, säveltaiteessa, tanssitaiteessa sekä elokuvataiteessa. Isoimmat sukupuolten väliset erot löytyvät monialaisista, säveltaiteesta sekä tanssitaiteesta. (Kuvio 5.)

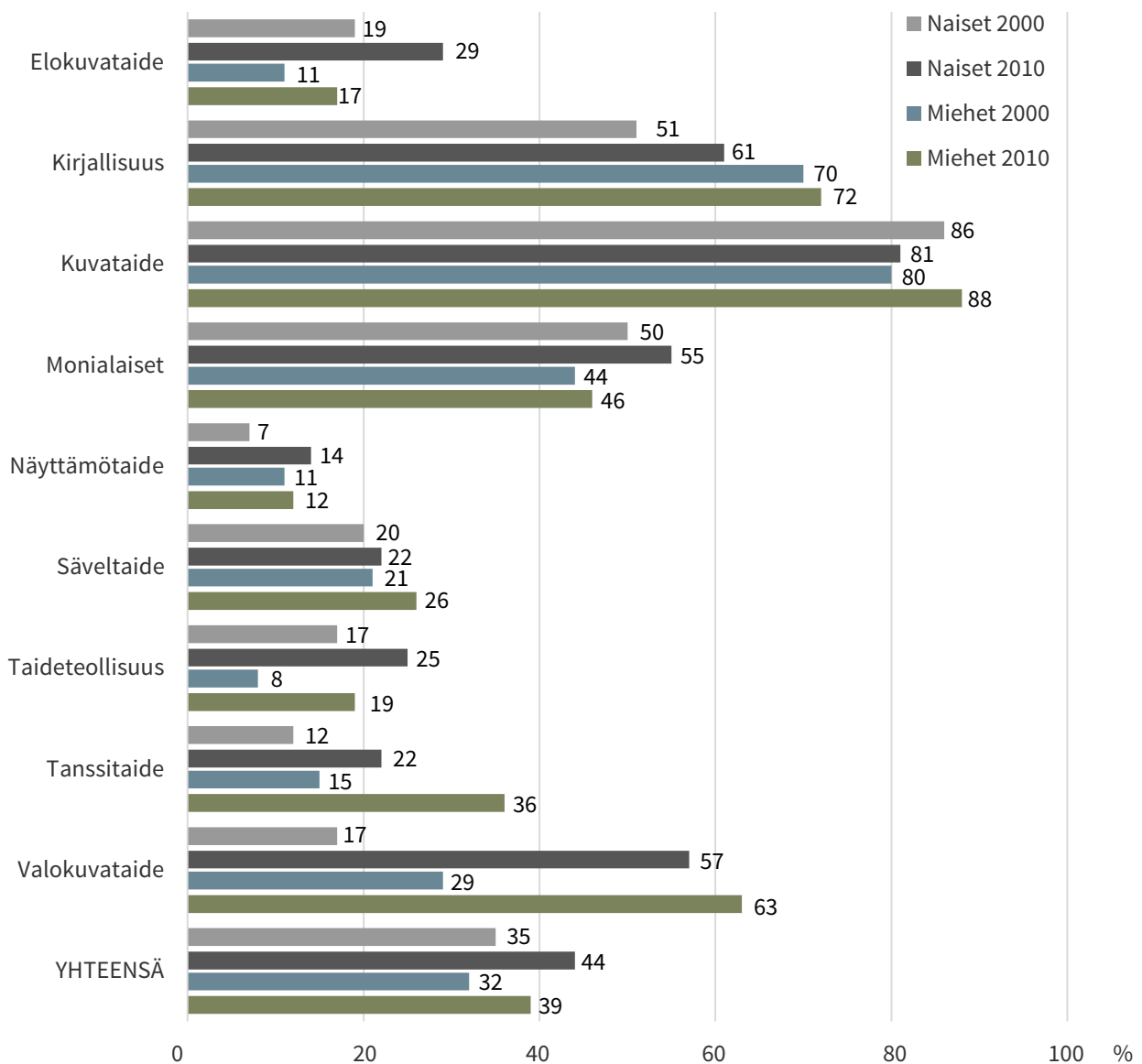
Palkansaajakategorian sukupuolijakaumasta on löydettävissä joitakin yhteneväisyyksiä taiteenalojen sukupuolisegregaatioon. Palkansaajakategoriassa sukupuolijakaumaltaan epäta-saisimmat alat – säveltaide, tanssitaide ja monialaiset – ovat kaikki myös taiteenaloittaiselta

Kuvio 5: Palkansaajataiteilijat sukupuolen ja taiteenalan mukaan.

sukupuolijakaumaltaan segreroituneita. Naisvaltaisissa monitaiteisissa sekä tanssitaiteessa miesten palkansaajuus oli vuonna 2010 selvästi naisia yleisempää, kun taas miesvaltaisella säveltaiteen alalla naiset olivat miehiä useammin palkkatyösuhteessa, joskin sielläkin jatkuvasti vähenevissä määrin. Sävel- ja tanssitaiteen osalta tapahtui myös muutoksia verrattuna vuoden 2000 tilanteeseen: Tanssitaiteen osalta palkansaajien sukupuolisegregaatio syventyi ja kääntyi ympäri. Myös säveltaiteessa segregatio on ollut hienoisessa nousussa. Säveltaiteessa palkansaajana toimiminen kuitenkin vähentyi yhtä voimakkaasti ja samansuuntaisesti molempien sukupuolten osalta. Sukupuolittuneet erot palkansaajakategoriassa eivät kuitenkaan koskeneet kaikkia segreroituneita taiteenaloja. Esimerkiksi naisvaltaisessa kuvataiteessa palkansaajien määrä oli sukupuolesta riippumatta varsin vähäinen. (Kuvio 5.)

Vapaiden taiteilijoiden määrä lisääntyi kymmenen vuoden vertailuvälillä sekä miesten että naisten osalta. Eniten vapaita taiteilijoita on sukupuolesta riippumatta niillä taiteenaloilla, joilla palkansaajana toimiminen on harvinaista, eli kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja valokuvatai-

Kuvio 6: Vapaat taiteilijat sukupuolen ja taiteenalan mukaan.

teessa. Vapaita taiteilijoita on paljon myös monialaisissa taiteilijoissa. Vapaiden taiteilijoiden sukupuolijakaumassa suhteellisesti suurimmat erot vuonna 2010 löytyivät tanssitaiteesta, elokuvataiteesta, taideteollisuudesta, kirjallisuudesta ja säveltaiteesta. Näistä naisten osuus oli suurempi elokuvataiteessa ja taideteollisuudessa, miesten osuus puolestaan tanssitaiteessa, kirjallisuudessa ja säveltaiteessa. (Kuvio 6.) Huolimatta naisten yleisesti ottaen suuremmasta osuudesta vapaissa taiteilijoissa, oli miesten osuus silti naisia suurempi kaikilla niillä taiteenaloilla, joilla palkansaajuus on harvinaista – kuvataiteessa, kirjallisuudessa ja valokuvataiteessa. Näillä aloilla vapaana taiteilijana toimiminen voidaan nähdä taiteenalan ominaispiirteiden kannalta kaikkein tavoiteltavimpana tilana muihin taiteenaloihin verrattuna, huolimatta taloudelliseen epävarmuuteen liittyvistä tekijöistä.

Kirjailijoiden ja kuvataiteilijoiden kohdalla yhtenä keskeisenä selityksenä miesten naisia korkeampaan määrään vapaiden taiteilijoiden joukossa on se, että miehet saavat näillä aloilla

naisia useammin työskentelyapurahaa. Vuonna 2010 kuvataiteessa jonkin tyyppistä apurahaa sai 41 % naisista ja 52 % miehistä. Kirjallisuudessa vastaavasti vuonna 2010 jonkinlaista apurahaa sai 68 % naisista ja 74 % miehistä. Käytössä olevassa aineistossa on viitteitä siihen, että taustalla on pikemminkin se, että naisten ja miesten apurahojen hakukäyttäytyminen eroaa toisistaan, kuin se, että miehet saisivat apurahoja naisia helpommin.¹³

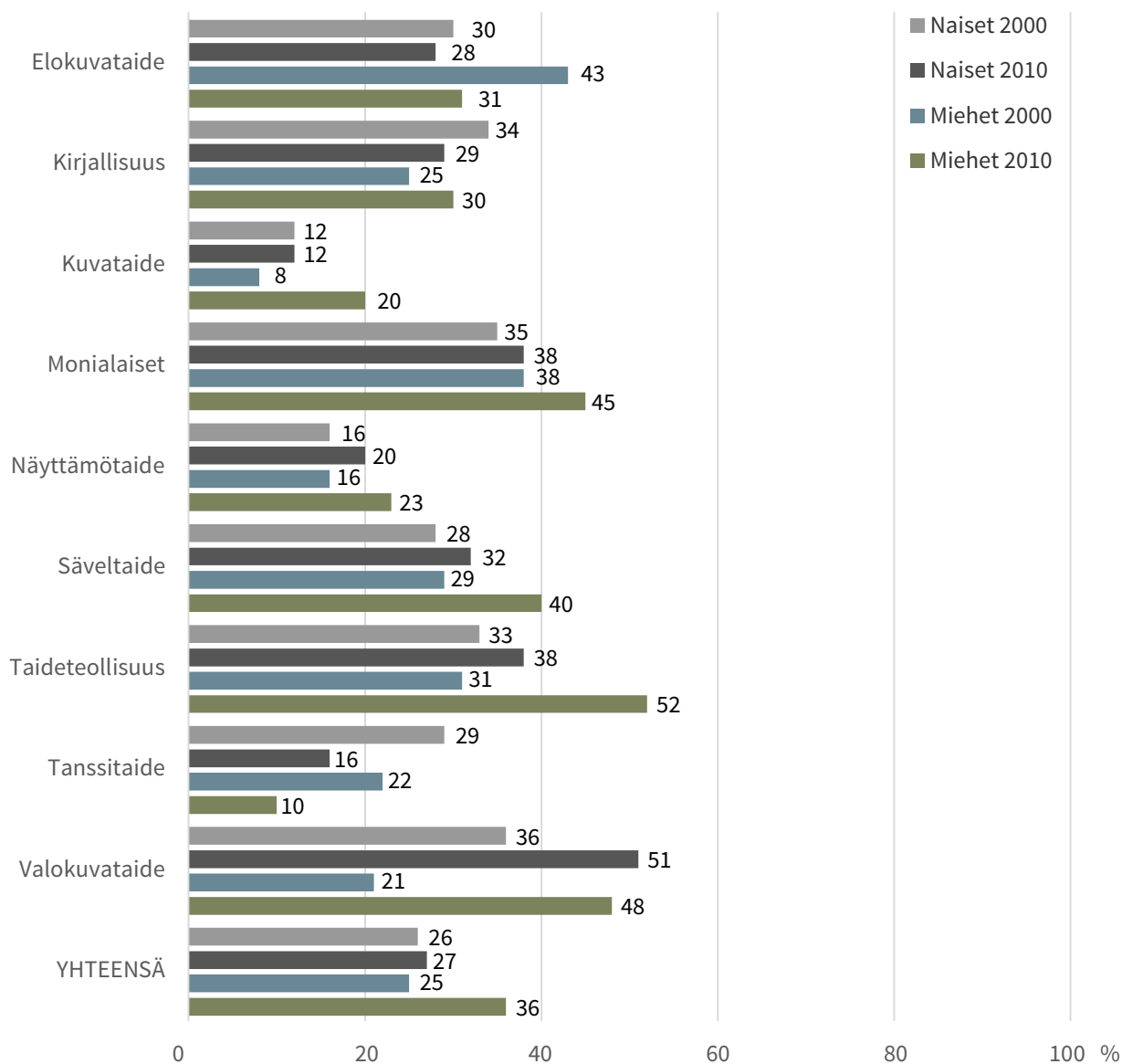
Kiintoisasti niillä taiteenaloilla, joilla palkkatyösuhteessa oleminen on yleistä, naiset saavat miehiä useammin apurahaa. Vuonna 2010 näyttämötaiteessa jotakin apurahaa sai 21 % naisista ja 11 % miehistä. Elokuvataiteessa vastaavasti vuonna 2010 jonkinlaista apurahaa sai 39 % naisista ja 13 % miehistä. Erojen taustalla saattaa olla taiteenalojen sisäiseen sukupuolisegregaatioon liittyviä tekijöitä, mutta niitä on käytettävissä olevan tiedon valossa vaikea todentaa. Aineistossa on kuitenkin viitteitä siitä, että erot liittyvät nais- ja miestaiteilijoiden eroihin apurahojen hakemisessa. Esimerkiksi näyttämötaiteen alueella miehillä ei ole samanlaista tarvetta tai kiinnostusta apurahoihin kuin naisilla.

Vajaa kolmasosa kaikista taiteilijoista toimi vuonna 2010 joko kokonaan tai osittain itsensätyöllistäjinä. Itsensätyöllistäminen lisääntyi erityisesti miestaiteilijoiden keskuudessa. Sukupuolisegregaatio syventyi vertailuvälillä työmarkkina-asetusta kaikkein voimakkaimmin juuri itsensätyöllistäjien keskuudessa. Eniten itsensätyöllistäjiä on taiteenaloista monialaisissa, säveltänteessä, taideteollisuudessa sekä valokuvataiteessa. Kaikkia taiteenaloja kokonaisuutena tarkasteltaessa miespuolisia itsensätyöllistäjiä on noin kolmasosa naisia enemmän. Taiteenaloittain tarkasteltuna ainoastaan tanssi- ja valokuvataiteessa naisten osuus itsensätyöllistäjistä oli miehiä suurempi. Sukupuolten väliset erot olivat suurimmillaan kuvataiteessa, monialaisissa, säveltänteessä, taideteollisuudessa ja tanssitaiteessa – tässäkin tapauksessa siis sukupuolisegregoituneilla taiteenaloilla. (Kuvio 7.)

Itsensätyöllistäjien epätasaista sukupuolijakaumaa voidaan pitää jokseenkin yllättävänä tuloksena, kun sitä verrataan Tilastokeskuksen aihetta käsittelevään tutkimukseen. Pärnäsen ja Sutelan tekemän tutkimuksen mukaan miesten osuus on kaikkien itsensätyöllistäjien osalta naisia suurempi, mutta kulttuurialan ammattien ja käsityöläisten osalta sukupuolijakauma on tutkimuksen mukaan tasainen (Pärnäsen & Sutela 2014, 19). Saamamme tulos ei ole suoraan vertailukelpoinen Pärnäsen ja Sutelan tuloksen kanssa ensiksikin siksi, että tiedot ovat eri vuosilta¹⁴, ja toisaalta siksi, että Pärnäsen ja Sutelan alaluokitus pitää sisällään kulttuuri- ja käsityöläisammattit laajasti ottaen. Taiteellinen työ on vain yksi osa tätä kokonaisuutta. Näin ollen taiteilijoiden osuus on Pärnäsen ja Sutelan tutkimuksessa varsin pieni, eikä siten taiteilija-ammattien näkökulmasta kovinkaan edustava. Kun taiteilijan asema tutkimusten aineistoa peilaa Tilastokeskuksen aineistoon,

13 Taiteilijan asema -tutkimukset tarjoavat heikosti tietoa siitä, millaisia apurahoja taiteilijat ovat saaneet muualta kuin valtiolta. Aineisto ei myöskään kerro yksilöidysti, minkä suuruisia taiteilijoiden eri lähteistä kanavoituneet apurahat ovat. Niinpä apurahoituksen vaikutuksia on käytettävissämme olevan aineiston avulla vaikea selvittää kovinkaan syvällisesti ja tässä esittämämme päätelmät ovat vain suuntaa-antavia.

14 Taiteilijan asema -tutkimusten aineisto (Rensujeff 2003 ja 2014) on vuosilta 2000 ja 2010. Tilastokeskuksen (Pärnäsen ja Sutela 2014) aineisto on puolestaan vuodelta 2013.

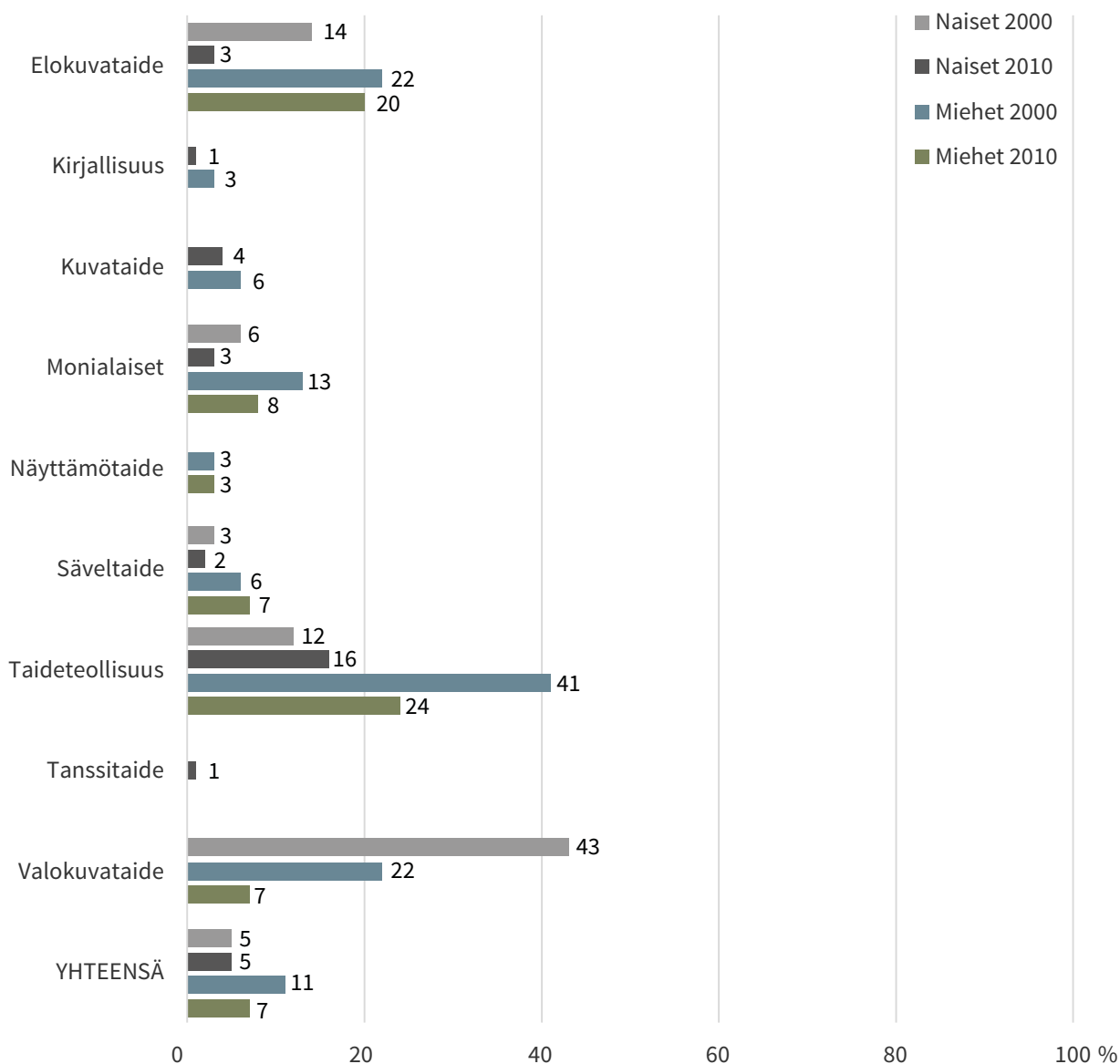
Kuvio 7: Itsensätyöllistäjät taiteilijat sukupuolen ja taiteenalan mukaan.

syntyy vaikutelma, että taiteilijoiden sukupuolisegregaatio on voimakkaampaa kuin kulttuuri- ja käsityöläisammateissa yleisesti, kun asiaa tarkastellaan itsensätyöllistäjien osalta. Tämä vertailu osoittaa myös, kuinka tärkeää on tarkastella taiteilija-ammateissa työllistymistä omana erityisenä kategoriana, eikä vain osana laajempaa kulttuurialojen ryhmää.

Yrittäjätaiteilijoiden osuus kaikista taiteilijoista on Suomessa varsin vähäinen: vuonna 2010 heitä oli kuusi prosenttia koko taiteilijakunnasta. Yrittäjien määrä vähentyi vertailuvälillä miesten osalta samaan aikaan, kun naisyrittäjien määrä pysyi ennallaan. Yrittäjyys keskittyy voimakkaasti tietyille taiteenaloille, lähinnä elokuvataiteeseen sekä taideteollisuuteen. Vuoden 2000 aineistossa myös valokuvataide näyttäytyi yrittäjyydelle suotuisana taiteenalana. Suuri ero valokuvataiteen osalta suhteessa vuoden 2010 aineistoon johtuneen muuttuneesta otoksen määrittelystä vuosien 2000 ja 2010 tutkimuksissa. Kun vuoden 2000 aineistoon kuului runsaasti mainosvalokuvaajia, on vuoden 2010 aineistoa kerättyessä heidät ja eräät heihin

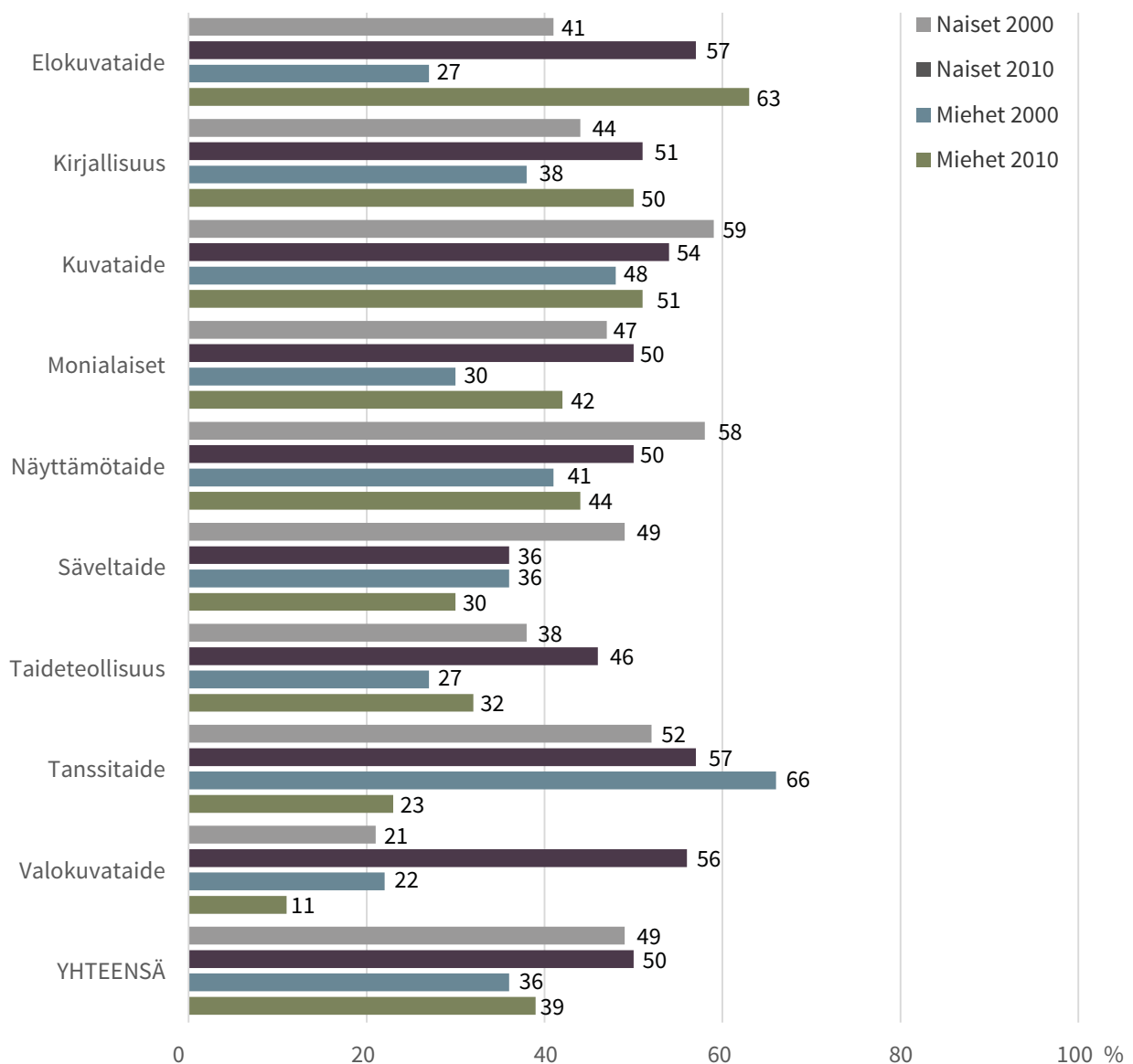
rinnastuvat valokuvaajaryhmät pyritti rajaamaan valokuvataiteen ulkopuolelle (ks. Rensujeff 2014, 160–161). Tämän vuoksi yrittäjyyden väheneminen valokuvataiteen osalta tuskin lienee todellisuudessa niin dramaattinen kuin se oheisen kuvion perusteella vaikuttaa (kuvio 8).

Koko Suomen työllisen väestön osalta yrittäjyys on yleisempää miesten kuin naisten keskuudessa (Nieminen 2013, 42). Näin on myös taiteilijoiden osalta, vaikkei ero sinänsä olekaan kovin suuri. Vuoteen 2000 verrattuna yrittäjyys pysyi naisten osalta kokonaisuudessaan muuttumattomana ja miesten osalta laski. Taiteenaloittain tarkasteltuna yrittäjyys lisääntyi naisten osalta ainoastaan kuvataiteessa ja taideteollisuudessa, miesten osalta säveltaiteessa. Sen sijaan yrittäjyys vähentyi miesten osalta taideteollisuudessa, valokuvataiteessa, kuvataiteessa ja monialaisissa ja naisten osalta valokuvataiteessa ja elokuvataiteessa. Osa niistä aloista, joilla yrittäjyys vähentyi, on myös aloja, joissa itsensäyöllistäminen samaan aikaan lisääntyi. Näitä aloja olivat sekä naisten että miesten osalta valokuvataide ja miesten osalta taideteollisuus, kuvataide ja monialaiset taiteet. (Kuvio 8.)

Kuvio 8: Yrittäjätaieteilijat sukupuolen ja taiteenalan mukaan.

On mahdollista, että aikaisemmin esitetty havainto itsensätyöllistymisen lisääntymisestä erityisesti miesten osalta korreloi jossain määrin yrittäjien määrän vähenemisen kanssa. Tämä ei kuitenkaan voi missään nimessä olla ainoa itsensätyöllistämisen lisääntymistä selittävä tekijä, sillä muutokset eivät ole suuruudeltaan samaa luokkaa. Yrittäjätaiteilijoiden vähäinen kokonaismäärä ja jakautuminen vahvasti tietyille taiteenaloille kertonevat siitä, että eri taiteenaloilla on erilaiset mahdollisuudet taiteen taloudelliseen hyödyntämiseen yritystoiminnan muodossa. Taiteenaloista vain taideteollisuus on sellainen, jonka piirissä työskentelee edes jossain määrin runsaasti taiteilijoita, joiden työmarkkina-asema vuonna 2010 oli yksinomaan yrittäjä. Vuonna 2010 taideteollisuuden alalla 7 % naisista ja 10 % miehistä työskenteli yksinomaan yrittäjinä. Taideteollisuuden lisäksi myös elokuva- ja säveltaiteessa esiintyy jossakin laajuudessa työskentelyä yksinomaan yrittäjänä. Muilla taiteenaloilla vain yksittäiset henkilöt työskentelevät yksinomaan yrittäjän työmarkkina-asemassa. Käytännössä puhdasta yrittäjyyttä ei siten esiinny suomalaisessa taiteilijakunnassa lähes lainkaan.

Kuvio 9: Muussa tilanteessa olevat taiteilijat sukupuolen ja taiteenalan mukaan.

Lähes puolet taiteilijoista oli vuonna 2010 aikana työllisen työvoiman ulkopuolella jossakin muussa asemassa kuin palkansaajana, vapaana taiteilijana, itsensätyöllistäjänä tai yrittäjänä. Osuus on suuri, ja sitä selittävät muun muassa osittaiset työttömyysjaksot sekä eläkeläisten suurehko osuus taiteilijakunnasta (Rensu-jeff 2014, 55). Muussa tilanteessa olevien määrä lisääntyi vuosien 2000 ja 2010 välillä sukupuolesta riippumatta, mutta taiteenaloittain tarkasteltuna kehityksessä on ollut eroja. Muussa tilanteessa olevien taiteilijoiden sukupuolijakaumia tarkasteltaessa huomataan, että naisten osuus on tässä työmarkkinakategoriassa lähes poikkeuksetta miehiä suurempi. Kaikkiaan sukupuolten väliset erot ovat pysyneet lähes muuttumattomina kymmenen vuoden aikajänteellä. Oheisesta kuvioista havaitaan myös sukupuolten välisten erojen olevan tässä kategoriassa kaikista työmarkkina-asetuksista systemaattisimmat. (Kuvio 9.)

Naiset olivat vuonna 2010 enemmistössä muussa tilanteessa olevien taiteilijoiden ryhmässä yhtä poikkeusta eli elokuvataidetta lukuun ottamatta. Elokuvataide on miesvaltainen ala, jota vaivaavat työttömyys ja pätkätyöt. Alan työttömyys lisääntyi voimakkaasti vertailuvälillä 2000–2010 samaan aikaan, kun myös alalla toimineiden määrä lisääntyi voimakkaasti (Rensu-jeff 2014, 132–133). Tämä selittää kuviossa 9 elokuvataiteen osalta näkyvää rajua muutosta. 90 prosenttia vuonna 2010 muussa työmarkkina-asetuksessa olleista elokuvataiteilijamiehistä oli ainakin osan vuodesta työttömänä ja muussa työmarkkina-asetuksessa olleista naisistakin 73 prosenttia oli ainakin osan vuodesta työttömänä. Muussa työmarkkina-asetuksessa olevien elokuvataiteilijamiesten määrän nopeampi kasvu vuosien 2000 ja 2010 välillä verrattuna alan nais-taiteilijoihin johtuu alan miesten työttömyyden nopeammasta kasvusta, mikä puolestaan selittyy sillä, että elokuvataiteessa miesten keskuudessa vallitsi vuonna 2000 lähes täystyöllisyys.

Työttömyyden muutoksen vaikutus muussa työmarkkina-asetuksessa olemiseen näkyy vastaavalla tavalla valokuvataiteessa. Vuoden 2010 aineistoon ei sisälly lainkaan työttömiä valokuvataiteilijamiehiä, kun vuoden 2000 aineistossa heitä oli jonkin verran. Tämä ei kuitenkaan kerro niinkään valokuvataiteilijoiden työllisyyden paranemisesta. Sen sijaan taustalla on jo edellä todetulla tavalla muutos valokuvataiteilijoita koskevan otoksen määrittelyssä vuosien 2000 ja 2010 tutkimusten välillä.

Työttömyydessä tapahtuneet muutokset eivät kuitenkaan automaattisesti selitä kuviossa 9 havaittavia muussa työmarkkina-asetuksessa toimimiseen liittyviä muutoksia. Kuvion perusteella esimerkiksi miestanssitaiteilijoiden toimiminen muussa työmarkkina-asetuksessa on romahtanut vuosien 2000 ja 2010 välillä, vaikka heidän työttömyytensä tasossa ei ole tapahtunut muutoksia. Tämä johtuu siitä, että tanssitaiteessa ylipäänsä alle puolet muussa työmarkkina-asetuksessa vuosina 2000 tai 2010 toimineista on ollut tuona vuonna työttömänä. Tanssitaiteen alalla muussa työmarkkina-asetuksessa olemista ja siinä tapahtuneita muutoksia selittävät pikemmin työttömyyteen liittymättömät syyt olla poissa työmarkkinoilta kuten esimerkiksi eläkkeellä olo, opiskelu, sairastaminen ja vanhemmuus.

Ainoa taiteenala, jolla muussa asemassa olevien osuus vähentyi vuosina 2000 ja 2010 sekä naisten että miesten osalta, on säveltaide. (Kuvio 9.) Tämä liittyy osittain siihen, että säveltaiteilijakunnan määrä kasvoi tänä aikana maltillisemmin kuin muiden alojen taiteilijoiden määrä, mikä puolestaan piti säveltaiteilijoiden työttömyyden kohtuullisen maltillisella tasolla. Vuonna 2010 muussa työmarkkina-asemassa olleista säveltaiteilijanaisista vain 38 % ja säveltaiteilijamiehistä vain 35 % oli jonkin ajan vuodesta työttömänä. Niinpä säveltaiteenkin alueella muussa työmarkkina-asemassa olemisen kehitystä selittävät suurelta osin muut kuin työttömyyteen liittyvät seikat.

Käyttämämme aineiston perusteella emme voi tietää varmuudella, mikä on suurin yksittäinen muussa asemassa olevien sukupuolijakaumaa selittävä muuttuja. Edellä tekemämme työttömyyden vaikutusta koskeva analyysi kuitenkin osoittaa, että eri aloilla muussa asemassa olevien sukupuolijakaumaa selittävät eri tekijät. Työttömyyden jakautumisen lisäksi keskeinen selittävä tekijä lienee vanhemmuuteen liittyvien vapaiden epätasainen jakautuminen naisten ja miesten kesken. Vuoden 2010 Taiteilijan asema -tutkimuksen aineistossa esimerkiksi kirjallisuudessa 75 % muussa asemassa toimineista oli työttömänä, kun naisista vastaavasti vain 35 % oli ollut työttömänä. Koska myöskään eläkeiän ylittäminen tai opiskelu eivät aineiston perusteella selitä kuin pienen osan kirjailijanaisten muussa asemassa olemisesta, on otaksuttavaa, että suuri joukko etenkin 35–45-vuotiaista kirjailijanaisista oli vanhemmuuteen liittyvillä vapailla.

Onkin todennäköistä, että muun väestön tapaan myös taiteilijoiden kohdalla hoitovapaat kohdistuvat pääasiallisesti naisiin. Käyttämällämme aineistolla lähimmäksi tämän asian selvittämistä päästään tarkastelemalla vastaajien huollettavien lasten lukumääriä sukupuolen mukaan, jonka voidaan olettaa kertovan jotain työn ja perheen yhteensovittamisen mahdollisuuksista.¹⁵ Aineiston analyysistä käy esille, että suuret perheet (kolme lasta tai enemmän) olivat miestaiteilijoilla yleisempiä kuin naistaiteilijoilla. Naistaiteilijat ovat puolestaan hieman miehiä useammin lapsettomia. Tulokset ovat yhdenmukaisia sekä Sari Karttusen 1980-luvulla Suomessa tekemän kuvataiteilijoiden asemaa käsittelevän tutkimuksen (Karttunen 1988, 49) että pohjoismaisten tutkimustulosten kanssa. Esimerkiksi Ruotsissa on havaittu miestaiteilijoiden olevan harvemmin lapsettomia suhteessa kokonaismiesväestöön, kun taas naispuolisten taiteilijoiden on havaittu olevan useammin lapsettomia ja harvemmin suurperheellisiä kuin muun väestön naisten (Flisbäck 2011, 67). Samaten koko taiteilijakuntaa koskevassa australialaistutkimuksessa on havaittu, että hoivavastuu on naisille miehiin verrattuna huomattavasti suurempi rajoittava tekijä taiteellisen työn tekemisen osalta (Throsby & Zednik 2010, 74). Kotimaisesta kokonaisväestöstä koskevasta tilastoinnista käy myös ilmi, että ”[v]ähintään kolmen lapsen äidit ovat useammin pois työelämästä kuin yhden tai kahden lapsen äidit” (Nieminen 2013, 41).

15 On kuitenkin syytä korostaa, että tämä tieto ei kerro hoitovapaiden jakautumisesta, eikä se edes paljasta taiteilijoiden todellista lapsilukua, vaan ainoastaan huollettavien eli alle 18-vuotiaiden lasten lukumäärän. Tästä huolimatta suurien erojen voidaan olettaa tässä tarkastelussa kertovan jotain nais- ja miestaiteilijoiden mahdollisuuksista sovittaa yhteen taiteellinen työ ja perhe-elämä.

SUKUPOULEN VAIKUTUS TAITEILIJOIDEN TULOTASOON

Vuonna 2003 julkaistussa Taiteilijan asema -tutkimuksessa havaittiin sukupuolten välisten tuloerojen kasvaneen 1990-luvun aikana. Naisten ja miesten väliset tuloerot olivat tuolloin koko väestöön suhteutettuna taideammateissa toimivilla huomattavan suuret. 2000-luvun taiteilijoiden sukupuolen väliset tuloerot olivat pääsääntöisesti kapeimpia niillä taiteenaloilla, jotka olivat sukupuolijakaumaltaan joko tasaisia tai miesvaltaisia¹⁶. (Rensujeff 2003, 62–64.) Uusimmas- sa Taiteilijan asema -tutkimuksessa (Rensujeff 2014) käy esille, että sukupuolten väliset tuloerot ovat 2000-luvun kuluessa hieman kaventuneet. Vuonna 2010 naistaiteilijoiden tulot olivat keskimäärin 76 prosenttia miestaiteilijoiden tuloista, kun vuonna 2000 naisten tulojen osuus oli vain 72 prosenttia miesten tuloista. Koko väestöön verrattuna sukupuolten väliset tuloerot olivat taiteilijoiden keskuudessa vuonna 2010 keskiarvoa pienempiä kaikilla muilla taiteenaloilla paitsi kirjallisuudessa. Sukupuolten väliset tuloerot olivat kaventuneet erityisesti niillä taiteenaloilla, joilla tulotaso oli kokonaisuudessaan joko pysynyt samana tai laskenut. (Rensujeff 2014, 129–130.) Sukupuolten tuloeriarvoisuus näyttää siis kaventuvan silloin, kun koko tarkastelujoukon asema joko heikkenee tai pysyy ainakin staattisena.

Sukupuolen välisille tuloeroille ei uusimman Taiteilijan asema -tutkimuksen perusteella ole löydettyä yksiselitteistä selitystä. Koko väestön osalta koulutustason on havaittu selittävän tuloeroja siten, että tuloerot kasvavat korkeammalle koulutustasolle edettäessä. Rensujeffin mukaan yleinen ”taiteilijoiden koulutustason nousu näkyy tuloerojen kasvuna sukupuolten välillä samalla tavalla kuin se näkyy koko väestöön kohdistuvassa tarkastelussa”. (Rensujeff 2014, 128–129.) Taiteilijoiden tuloerot ovat myös kehittyneet eri tavoin eri aikoina. Esimerkiksi 1980- ja 1990-luvuilla havaittiin taiteilijoiden sukupuolten välisten tuloerojen olevan muuhun väestöön verrattuna kapeat. Osaltaan juuri tämä johti taiteilijätutkimuksessa tehtyihin esityksiin, joiden mukaan taiteilijoiden tuloeriarvoisuutta tarkasteltaessa sukupuolta, ikää ja asuinpaikkaa paremmin tuloeroja selittävät taiteenalakohtaiset erot (Heikkinen & Karhunen 1996, 353). Rensujeffin mukaan ala- ja tehtäväkohtainen segregatio selittää kuitenkin vain noin puolet palkkaeroista (Rensujeff 2014, 130).

Ylipäätään eri taiteenalojen ollessa paikoin vahvasti sukupuolen mukaan segregoituneita voi olla vaikeaa erottaa, kumpi tekijä selittää kyseisen taiteenalan yleistä tulotasoa ja tuloeriarvoisuutta paremmin. Yksinkertaistaen voitaisiin siis kysyä, johtuuko naisten matalampi tulotaso siitä, että heitä toimii paljon matalan tulotason omaavilla taiteenaloilla, vai johtuuko näiden taiteenalojen matala tulotaso niiden naisvaltaisuudesta. Samanlaisen havainnon ovat esittäneet australialaisessa kontekstissa myös David Throsby ja Anita Zednik (2010, 75). Työelä-

16 Veronalaisten tulojen osalta naistaiteilijoiden tulot olivat vuonna 2000 keskimäärin 28 prosenttia miestaiteilijoiden tuloja alhaisemmat. Konstruoitujen kokonaistulojen tarkastelu tasoitti tuloeroja hieman, jolloin naisten tulot olivat keskimäärin 26 prosenttia miehiä alhaisemmat. Vuonna 2000 apurahat siis yleisesti ottaen tasasivat hieman sukupuolten välisiä tuloeroja. (Rensujeff 2003, 62–63.)

mäntutkimuksessa tehtyjen havaintojen perusteella koskien esimerkiksi segregaaation vahvaa selitysmallina perustellummalta (ks. Julkunen 2010, 138).

Jo olemassa olevan tutkimustiedon valossa on kiistatonta, että naisten osuuden lisääntyminen taiteilija-ammateissa tai edes sukupuolijakauman tasaisuus ei automaattisesti johda naisten tulo- tai aseman paranemiseen taiteen kentällä. Valaisevan esimerkin tästä problematiikasta tarjoaa Deborah Deanin vuonna 2008 kansainväliselle näyttelijäyhdistys FIA:lle (*International Federation of Actors*) tekemä tutkimus koskien sukupuolen ja iän vaikutusta työllistymiseen esittävässä taiteissa. Näyttelijäntyö on esimerkki tasaisen sukupuolijakauman taiteenalasta, jolla sekä naiset että miehet ovat toimineet jo vuosisatojen ajan mutta jossa eri sukupuolten työ on silti erilaista ja eri tavoin arvotettua esimerkiksi roolitusten osalta. Esimerkiksi tiettyjen kulttuuristen stereotyyppien heijastuminen näytelmä- ja elokuvakäsikirjoituksiin voi johtaa siihen, että miehille on enemmän kysyntää pääosanesittäjien rooleissa, naisille puolestaan nuorien ja kauniiden rakastajien rooleissa. (Dean 2008.) Tämä on vain yksi esimerkki siitä, miten eri taiteenaloja koskevat keskenään erilaiset, mutta silti keskeisesti sukupuolen asemaan vaikuttavat tekijät – ja miten eroja toisaalta löytyy myös taiteenalojen sisältä. Tämä tekee sukupuolivaikutusten arvioinnista laajoilla empiirisillä aineistolla joidenkin kysymysten osalta haastavaa.

Seuraavaksi luomme katsauksen kuhunkin työmarkkina-asemaan kuuluvien taiteilijoiden tulotasoon tarkastellen sitä sukupuolen mukaan. Tulosten osalta vertailemme konstruoituja kokonaistuloja, joihin sisältyvät taiteilijoiden kaikki veronalaiset tulot taiteellisesta työstä ja muista tulonlähteistä kuten ei-taiteellisesta työstä sekä heidän saamansa verottomat apurahat. Konstruoidut kokonaistulot kuvaavat ”taiteilijoiden tuloja kokonaisuudessaan siten, että saadut apurahat lasketaan yhteen veronalaisten tulojen kanssa niin, että apurahaan lasketaan mukaan se osa, joka muuntaa sen tavanomaiseksi veronlaiseksi tuloksi” (Rensujeff 2014, 123–124). Konstruoidun kokonaistulon käsittely antaa mahdollisimman todenmukaisen kuvan taiteilijoiden kokonaistulotasosta. Tämä on tärkeää erityisesti siitä syystä, että taiteilijoiden tulonmuodostus on tyypillisesti varsin pirstaleista.

Suomen koko palkansaajaväestön sukupuolten välisissä tuloeroissa ei ollut tapahtunut kehitystä vertailuvuosina 2000 ja 2010: palkansaajissa naisten tulojen osuus miesten tuloista oli molempina vuosina 82 % (Tilastokeskus 2014a, 58). Taiteilijakunnan sukupuolten väliset tuloerot kaikkia työmarkkina-asemia yhdessä tarkasteltuna ovat olleet molempina vertailuvuosina muuhun palkansaajaväestöön verrattuna suuremmat. Vuonna 2000 naistaiteilijoiden konstruoitujen kokonaistulojen perusteella laskettu mediaanitulo oli 72 % miestaiteilijoiden konstruoitujen kokonaistulojen mediaanista. Taiteilijoiden sukupuolten väliset tuloerot olivat tasoittuneet vuonna 2010, jolloin naisten osuus miesten tuloista oli 78 %. Edelleen vuonna 2010 tuloerot olivat taiteilijoilla suuremmat kuin palkansaajissa keskimäärin.

Taulukko 1: Nais- ja miestaiteilijoiden konstruoitujen kokonaistulojen mediaanit vuosina 2000 ja 2010.

Vuosi	Naistaiteilijoiden mediaanitulo	Miestaiteilijoiden mediaanitulo	Naistaiteilijoiden mediaanitulon %-osuus miestaiteilijoiden tuloista
2000	21 593	29 921	72 %
2010	25 000	32 166	78 %

Tuloeroja tarkasteltaessa on tulomediaanien lisäksi syytä kiinnittää huomiota tulokvartiileiden jakaumaan. Kuviossa 12 on esitetty eri työmarkkina-asemassa toimineiden taiteilijoiden tulojakauma sukupuolen mukaan vuosina 2000 ja 2010. Kunkin palkin vaaleampi puolisko kuvaa tulojen alakvartiilia ja tummempi puolisko puolestaan yläkvartiilia. Väripalkkien vaihdoskohta kuvaa tulomediaania. Alakvartiiliksi nimetyn euromääräisen rajan alapuolelle asettuu 25 prosenttia havaintoyksiköistä, alakvartiilin ja mediaanin väliin toiset 25 prosenttia ja niin edelleen. Mitä suurempi on kunkin kvartiilin kattama tuloja kuvaava alue, sitä laajemmalle alueelle siihen kuuluvan 25 prosentin tulot jakautuvat. Tulonjako on kvartiilien välillä tasainen silloin, kun sekä ylä- että alakvartiilin etäisyys mediaaniin on yhtä suuri. Mitä pienemmän euromääräisen lohkon kahden mittauspisteen ero kattaa, sitä pienempiä ovat tuloerot.

Naisten tulot olivat molempina vertailuvuosina miesten tuloja systemaattisesti alhaisemmat kaikissa työmarkkina-asemissa. Tulot olivat korkeimmillaan palkansaajilla ja yrittäjillä, joista palkansaajien tulojakauma oli kuitenkin huomattavasti yrittäjiä tasaisempi. Vapaiden taiteilijoiden ja itsensä työllistäjien tulojakaumat ovat varsin samankaltaisia keskenään. Tulot olivat vuonna 2010 alhaisimmat muussa asemassa olevilla sekä vapailla taiteilijoilla – toisin sanoen niihin työmarkkina-asemiin kuuluvilla, joissa naistaiteilijat olivat miestaiteilijoihin nähden enemmistössä.

Sukupuolten väliset tuloerot toistuvat systemaattisesti jokaisessa työmarkkina-asemassa. Tämä antaa syyn olettaa, että naisten ja miesten välisille palkkaeroille on olemassa jokin sellainen perusta, joka ei ole suoraan kytköksissä minkään tietyn työmarkkina-aseman käytäntöihin ja ominaispiirteisiin, esimerkiksi yleissitoviin työehtosopimuksiin, joskin tällaiset sopimukset voivat ilman muuta tasata tuloeroja. Tuloerot esiintyvät systemaattisia myös eri taiteenaloilla, joten niiden taustalla olevien syiden syvällisemmän analyysin mahdollistamiseksi olisi tarpeellista löytää indikaattori, jonka kautta voitaisiin vertailukelpoisesti mitata taiteilijoiden vertikaalista segregatiota eri taiteenaloilla.

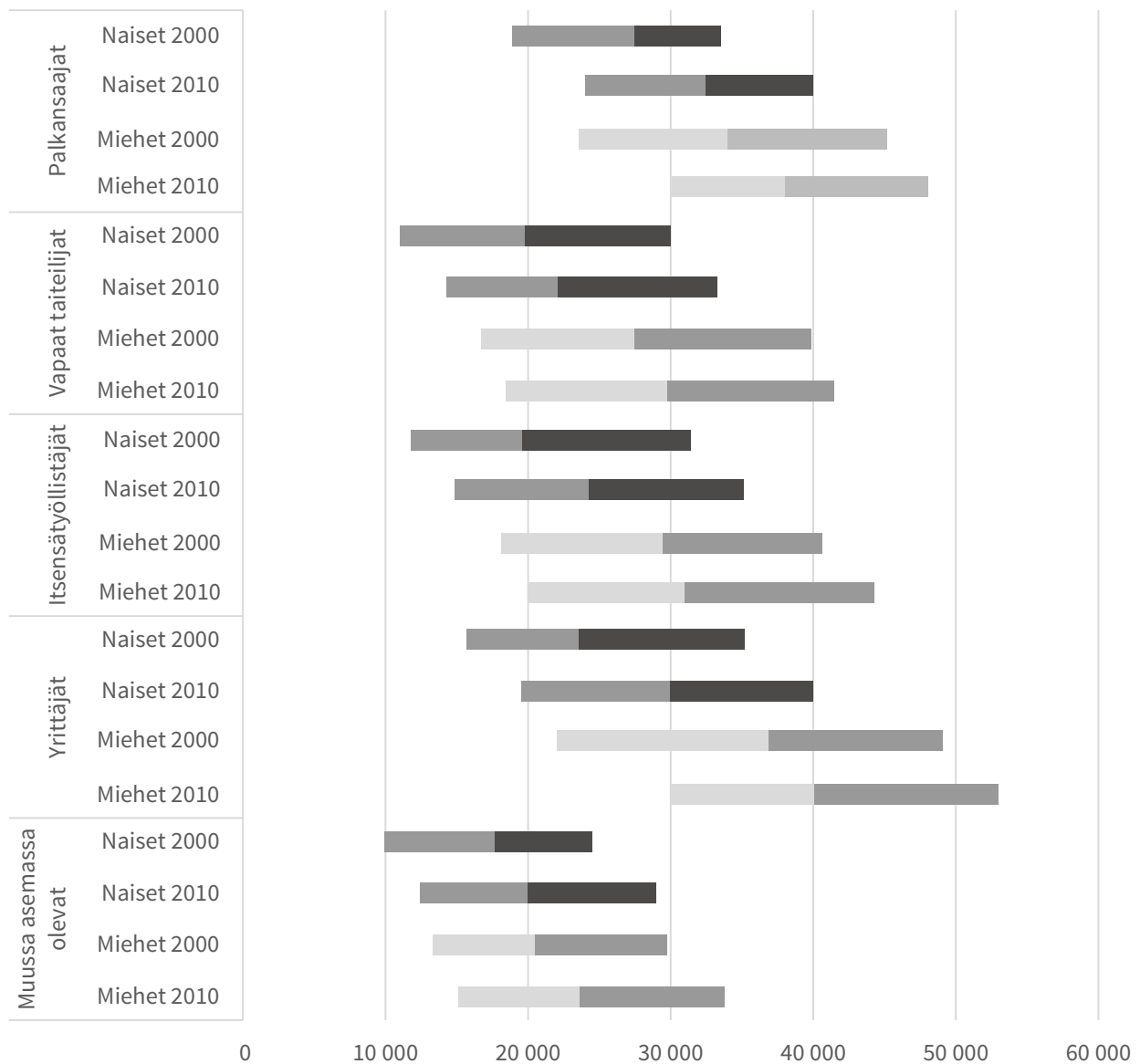
Vuonna 2010 kaikkien palkansaajataiteilijoiden konstruoitujen kokonaisvuositulojen mediaani oli 35 131 euroa. Palkansaajakategoriassa on tulojen suhteen selvä sukupuoliero: naisten mediaanitulo oli 85 prosenttia miespalkansaajataiteilijoiden mediaanista. Vuonna 2000 naispalkansaajataiteilijoiden mediaanitulo oli 81 prosenttia miestaiteilijoiden mediaanista. Suku-

puolten väliset tuloerot ovat siis vertailuvälillä hieman kaventuneet. (Kuvio 10.) Kaikkien palkansaajien tuloeroihin verrattuna taiteilijana palkansaajina toimivien sukupuolten väliset tuloerot ovat hieman keskivertoa kapeammat (vrt. Tilastokeskus 2014a, 58). Kuvioista 10 nähdään, että palkansaajanaisten tulot jakautuvat edelleen hieman palkansaajamiehiä tasaisemmin siitäkkin huolimatta, että naisten tulohaitari on hieman leventynyt ja miesten puolestaan hieman kaventunut vertailuvälillä. Miesten ja naisten tulot myös joustavat eri suuntaan: naisten tulojousto on hieman suurempaa alaspäin, miehillä taas ylöspäin. Tämä selittyy sillä, että äärimmäisen hyvätuloiset palkansaajan asemassa työskennelleet henkilöt ovat useammin miehiä kuin naisia ja vastaavasti äärimmäisen pienituloiset palkansaajan asemassa työskennelleet henkilöt naisia kuin miehiä. (Kuvio 10.)

Vapaiden taiteilijoiden konstruoitujen kokonaistulojen perusteella laskettu mediaanivuositulo oli 25 266 euroa vuonna 2010. Palkansaajien tapaan myös vapaiden taiteilijoiden tulot erosivat toisistaan huomattavasti sukupuolen mukaan: vuonna 2010 naistaiteilijoiden mediaanitulo oli vapaissa taiteilijoissa 74 prosenttia miestaiteilijoiden mediaanitulosta. Verrattuna kymmenen vuoden takaiseen tuloerot kaventuivat vain vähän – vuonna 2000 naisten tulot olivat 72 prosenttia miestaiteilijoiden tuloista vapaiden taiteilijoiden kategoriassa. Vapaiden taiteilijoiden tulokvartiilien jakautumista havaitaan, että naisten keskinäinen tulonjako on hieman miestaiteilijoiden tulonjakoa tasaisempi. Vertailuvuosina 2000 ja 2010 naisten osalta tuloerot kaventuivat pienituloisimpien keskuudessa, mutta kasvaneet suurempituloisten joukossa. Miespuolisten vapaiden taiteilijoiden keskuudessa tuloerot ovat kaiken kaikkiaan kaventuneet. (Kuvio 10.)

Apurahat ovat keskeisessä roolissa vapaiden taiteilijoiden tulonmuodostuksessa. Voidaanko vapaiden taiteilijoiden tuloeroille siten löytää selitystä apurahojen jakautumisesta? Sukupuolen ja muiden taiteilijoiden henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyvien piirteiden huomioiminen osana valtion taiteilija-apurahojen jakoa on suomalaisen taidepolitiikan periaatelinjausten kannalta ongelmallinen kysymys. Yhtäältä suomalainen apurahajärjestelmä pohjautuu puhtaasti taiteellisen laadun arvioinnille, mistä johtuen esimerkiksi taiteilijoiden sosioekonominen asema ei vaikuta apurahapäätösten tekemiseen (ks. esim. Heikkinen & Karhunen 1996, 342). Toisaalta päätöksenteon vertailuperusteissa mainitaan myös alueellisten ja kielellisen näkökohtien huomioiminen päätöksenteossa sekä huomion kiinnittäminen sukupuolten tasa-arvoiseen kohteluun (Taike.fi, Taiteilijoiden apurahojen perusteet).

Tuoreimpien saatavilla olevien vuotta 2014 koskevien Taiteen edistämiskeskuksen tilastojen (Karhunen 2015) mukaan naisten osuus apurahojen saajista oli taiteenalakohtaisesta vaihtelusta huolimatta noin puolet, mikä vastaa myös naisten osuutta apurahojen hakijoista. Myönnettyjen apurahojen jakautuminen sukupuolen mukaan eri taiteenaloilla vastaa pääasiallisesti taiteenalojen sukupuolijakaumaa: naiset ovat enemmistössä tanssitaiteessa ja taideteollisuudessa, miehet sävel- ja elokuvataiteessa. Poikkeuksellista on naisten miehiä suurempi osuus näyttämö- ja kuvataiteessa myönnettyjen apurahojen osalta. Näyttämötaiteen tasaisesta sukupuolijakaumasta huolimatta enemmistö apurahan saajista oli naisia, kuvataiteessa puolestaan

Kuvio 10: Taiteilijoiden tulojakauma eri työmarkkina-asemissa sukupuolen mukaan vuosina 2000 ja 2010.

naisten osuus apurahan saajista oli pienempi kuin taiteenalan sukupuolijakauman perusteella voisi olettaa. Tältä osin on hyvä huomata, että kuvataiteessa apurahataiteilijuus on tavoiteltu työmarkkina-asema, kun sen sijaan näyttämötaiteessa se on palkansaajuutta täydentävä työmarkkina-asema. Myönnettyjen apurahojen määrä on myös eri asia kuin myönnettyjen apurahojen euromääräinen suuruus, eikä pelkästään myönnettyjen apurahojen määrän perusteella voi vielä tehdä pitkälle meneviä tulkintoja.

Vuonna 2010 naisten ja miesten yhteenlaskettu mediaanivuositulo oli itsensä työllistävien taiteilijoiden kategoriassa 27 399 euroa. Tässä työmarkkina-asemassa naisten mediaanitulo oli 78 prosenttia miesten mediaanitulosta. Tuloerot kuitenkin kaventuivat suhteessa vertailuvuoteen 2000, jolloin naisten mediaanitulo oli suuruudeltaan vain 67 prosenttia miesten mediaanitulosta. Itsensätyöllistäjien ylä- ja alakvartiileiden mukaista tulojakaumaa tarkasteltaessa havai-

taan, että suurin muutos tapahtui hyvätuloisten miesten kategoriassa. Tässä ryhmässä tulojousto kasvoi kaikkein eniten. Toisin sanoen naisten ja miesten tuloeriarvoisuuden kasvaminen itsensä työllistävien taiteilijoiden joukossa on ajallisessa yhteydessä itsensä työllistäjien määrän kasvun kanssa. Naisten osalta tulojousto lisääntyi eniten alemmissa tuloluokissa. Samaan aikaan on tosin otettava huomioon, että itsensä työllistäjänaisten mediaanitulos on noussut selvästi ja voimakkaammin miesten mediaaniin verrattuna. (Kuvio 10.)

Yrittäjät ovat taiteilijoiden keskuudessa pienin ryhmä työmarkkina-aseman koon mukaan tarkasteltuna. Yrittäjätaiteilijoiden tulot olivat kuitenkin kaikista eri työmarkkina-asemista korkeimmat, 35 705 euroa vuonna 2010. Naisten tulot olivat tässäkin työmarkkina-asemassa miesten tuloja matalammat, 75 prosenttia miesten mediaanituloista. Vuonna 2000 naisten mediaanitulo oli 64 prosenttia miesten mediaanitulosta, joten tuloerot ovat myös yrittäjätaiteilijoiden keskuudessa kaventuneet. Koko väestön osalta naisyrittäjien osuus miesyrittäjien tuloista on 70 %, joten tähän nähden taiteilijoiden osalta sukupuolten väliset tuloerot ovat hieman muiden alojen yrittäjiin verrattuna pienemmät. (Huhta & Pasila 2013, 124.)

Yrittäjätaiteilijoiden tulojakauma oli vuonna 2010 kohtuullisen tasainen, joskin miestaiteilijoiden keskinäiset tuloerot ovat naistaiteilijoiden tuloeroja suuremmat. Miesyrittäjien osalta alakvartiilin tulohaitari on kaventunut. Kuten aiemmin havaitsimme, vähentyi yrittäjien määrä sekä miesten että naisten osalta valokuvataiteessa, ja miesten osalta taideteollisuudessa, kuvataiteessa ja monialaisissa. Näistä kuvataide, taideteollisuus ja monialaiset olivat aloja, joiden konstruoidut kokonaistulot olivat muihin taiteenaloihin verrattuna keskivertoa alhaisemmat (Rensujeff 2014, 125). Mikäli yrittäjätaiteilijoiden määrän väheneminen siis selittyy uuden itsensä työllistäjien luokan konstruomisella, on mahdollista, että tätä siirtymää on tapahtunut juuri pienituloisimpien taiteilijoiden keskuudessa.

Sukupuolten väliset tuloerot koskettavat myös työmarkkinoiden ulkopuolella olevia taiteilijoita, joiden yhteenlaskettu mediaanivuositulo oli 21 000 euroa vuonna 2010. On huomionarvoista, että taiteilijoille on hyvin tyypillistä tehdä taiteellista työtä myös työmarkkinoiden ulkopuolella ollessaan. Vuonna 2010 naisten tulot olivat tässä työmarkkinakategoriassa 85 prosenttia miestaiteilijoiden tuloista. Tässä tilanteessa olevien osalta tuloeroissa ei ollut tapahtunut samansuuntaista muutosta kuin muissa työmarkkinakategorioissa: vuonna 2000 naisten osuus miesten tulosta oli muussa asemassa olevissa 86 %. Tulonjakoa tarkasteltaessa havaitaan, että ala- ja yläkvartiilien mittaamat tulohaitarit ovat pääasiallisesti hieman kasvaneet ja tuloerot näin hieman suurentuneet. Muussa asemassa olevien keskinäiset tuloerot olivat kuitenkin muihin työmarkkina-asemiin nähden kapeampia. (Kuvio 10.) Muussa asemassa olevien tuloerot selittyvät todennäköisesti lähinnä sillä, että naisten työstä saatu tulo on miehiä alhaisempi, minkä myötä ansiotuloihin sidoksissa olevat tulonsiirrot (esimerkiksi ansiosidonnainen työttömyysturva) heijastelevat tätä tuloeriarvoisuutta.

Tarkastelumme osoittaa, että naiset ovat pienituloisempia kuin miehet työmarkkina-asemasta riippumatta. Näin ollen naistaiteilijoiden konstruoidut kokonaistulot myös jäävät köyhyysrajan (60 % väestön mediaanitulosta) alapuolelle herkemmin kuin miestaiteilijoiden. Vuonna 2000 naisilla oli miehiin verrattuna 2,2-kertainen riski köyhyysrajan alapuolelle jäämiseen, jos muita tekijöitä kuin sukupuoli ei huomioida.¹⁷ Vuonna 2010 vastaava riski oli 1,7-kertainen.¹⁸ Kun asuinpaikan, iän, koulutustason, taiteenalan ja työmarkkina-aseman vaikutus riskikertoimeen vakioidaan logistisessa regressiomallissa, naisten riski köyhyysrajan alapuolelle jäämiseen laskee vuoden 2000 aineistossa vain hieman, 1,8-kertaiseiseksi.¹⁹ Vuoden 2010 aineistossa sukupuoli ei kuitenkaan enää selitä samalla tavalla vakioidussa logistisessa regressiomallissa köyhyysrajan alapuolelle jäämistä.²⁰ Vakioimattomassa mallissa havaittu naisten 1,7-kertainen riski köyhyysrajan alapuolelle jäämiseen katoaa täysin, kun malli vakioidaan työmarkkina-asemalla. Ilmiö kertoo siitä, että taiteilijanaisten köyhyys ei vuonna 2010 liittynyt samalla tavalla suoraan heidän sukupuoleensa kuin vuonna 2000, vaan sen sijaan naistaiteilijoiden köyhyys liittyy ennen kaikkea eroihin työmarkkina-asemien välillä.

Edes osan vuodesta palkansaajana työskentely oli niin vuonna 2000 kuin vuonna 2010 tärkein köyhyysrajan alapuolelle jäämistä ehkäisevä tekijä niin mies- kuin naistaiteilijoiden keskuudessa. Vastaavasti työmarkkinoiden ulkopuolella edes jonkin aikaa vuodesta toimiminen oli niin miehille kuin naisille keskeisin köyhyysrajan alapuolelle jäämistä selittävä tekijä. Työmarkkinoiden ulkopuolelle jääminen lisäsi molempina vuosina samalla tavalla miesten ja naisten riskiä köyhyysrajan alle jäämiseen. Sen sijaan vuonna 2000 palkansaajan asemassa työskentely ehkäisi miesten kohdalla köyhyysrajan alle jäämistä enemmän kuin naisten kohdalla. Vuonna 2010 tämä ero oli kuitenkin poistunut. Tämä kertoo siitä, että naisten kohdalla on tapahtumassa tulotasossa samanlainen raju polarisaatio hyvin tienaaviin palkansaajiin ja heikosti tienaaviin työmarkkinoiden ulkopuolella oleviin, joka oli tapahtunut miesten kohdalla jo paljon aiemmin. Kysymys on yksinkertaisesti siitä, että palkansaajanaiset paransivat vuosien 2000 ja 2010 välillä tulotasoaan palkansaajamiehiä enemmän erityisesti vähiten tienanneissa palkansaajaryhmissä.

17 Taiteilijan asema 2000 -aineistoon perustuvassa logistisessa regressioanalyyssissä sukupuolen vaikutus köyhyysrajan alle jäämiseen oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Regressiomallin pseudoselityssaste (Negelkerke R) on 2 %.

18 Taiteilijan asema 2010 -aineistoon perustuvassa logistisessa regressioanalyyssissä sukupuolen vaikutus köyhyysrajan alle jäämiseen oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Regressiomallin pseudoselityssaste (Negelkerke R) on 4 %.

19 Taiteilijan asema 2000 -aineistoon perustuvassa logistisessa regressioanalyyssissä sukupuolen vaikutus köyhyysrajan alle jäämiseen oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Regressiomallin pseudoselityssaste (Negelkerke R) on 21 %.

20 Taiteilijan asema 2010 -aineistoon perustuvassa logistisessa regressioanalyyssissä sukupuolen vaikutus köyhyysrajan alle jäämiseen (vetosuhte 1,1) ei ole tilastollisesti merkitsevä. Regressiomallin pseudoselityssaste (Negelkerke R) on 24 %.

PÄÄTELMIÄ JA POHDINTAA

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet taiteilijakunnan rakennetta ja tulotasoa sukupuolen näkökulmasta. Tarkoituksenamme on ollut selvittää, miten taiteilijoiden ikä ja asuinpaikka vaikuttavat taiteilijakunnan sukupuolijakaumaan sekä miten sukupuoli vaikuttaa taiteilijoiden työmarkkina-asemaan ja tulotasoon. Tarkasteluamme varten luokittelimme taiteilijat viiteen erilaiseen työmarkkina-asemakategoriaan: palkansaajiin, vapaisiin taiteilijoihin, itsensätyöllistäjiin, yrittäjiin sekä muussa asemassa oleviin.

Tekemämme analyysi vahvistaa aikaisemmissa tutkimuksissa tehdyn havainnon, jonka mukaan taiteilijakunta on yleisesti ottaen naisistunut. Tarkasteluvälillä 2000–2010 naisten osuus lisääntyi kaikilla taiteenaloilla, myös niillä aloilla, joilla naisten osuus oli jo entuudestaan suuri. Tarkastelumme kohteena olevista taiteenaloista ainoastaan säveltaide ja elokuvataide olivat vuonna 2010 miesvaltaisia aloja. Vahvimmin sukupuolen mukaan segregoituneet taiteenalat – tanssi, taideteollisuus, säveltaide ja kuvataide – ovat segregoituneita myös muissa maissa (ks. esim. Heian ym. 2015; Flisbäck 2011; Throsby & Zednik 2010). Naisvaltaisen joukon muodostivat tarkastelussamme erityisesti nuoret, alle 35-vuotiaat taiteilijat, mutta naisten osuus on silti lisääntynyt kaikissa ikäryhmissä, erityisesti 45–55-vuotiaissa. Sama pätee asuinpaikkaan. Nais-taiteilijat keskittyivät vuonna 2010 alueellisesti miehiä useammin pääkaupunkiseudulle sekä ulkomaille eli monipuolisia työmahdollisuuksia tarjoaville alueille. Tästä huolimatta taiteilijakunta naisvaltaistui joka puolella Suomea. Asuinpaikan mukaan tarkasteltuna naisten osuus lisääntyi suhteellisesti eniten Pohjois-Suomessa, jossa sukupuolijakauma oli vuonna 2010 kokonaisuudessaan tasainen. Osittain taiteen kentän naisistumisessa on ollut siis kysymys myös entuudestaan epätasaisen sukupuolijakauman tasoittumisesta.

Työmarkkina-aseman mukaan tarkasteltuna naisten osuus on suurin vapaissa taiteilijoissa ja muussa asemassa olevissa, miesten osuus puolestaan palkansaajissa, itsensätyöllistäjissä ja yrittäjissä. On huomionarvoista, että naisten osuus on suurin niissä työmarkkina-asemissa, joissa toimeentulo on kaikkein matalin. Työmarkkina-asemien osalta sukupuolijakaumassa on myös taiteenalakohtaisia eroja. Vaikka esimerkiksi vapaista taiteilijoista kaiken kaikkiaan suurin osa on naisia, on miesten osuus tässä kategoriassa silti naisia suurempi kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja valokuvataiteessa. Näiden erojen syiden ja seurausten analyysi ei kuitenkaan ole missään tapauksessa yksiselitteistä, sillä taiteenalojen luonteesta johtuvien erojen vuoksi kullekin alalle ”sopivin” työmarkkina-asema on hieman erilainen. Esimerkiksi palkkatyösuhte ei välttämättä ole kaikilla taiteenaloilla lainkaan mielekäs tai edes kovin realistinen vaihtoehto taiteellisen työn organisoimiseksi. Esimerkiksi kirjallisuudessa ja kuvataiteessa riittävän apurahoituksen mahdollistama vapaana taiteilijana toimiminen voi olla tärkeä meriitti, kun taas esittävien taiteiden saralla teatterin kanssa tehtävä, palkkatyösuhteeseen johtava kiinnitys on tärkeää niin urakehityksen kuin toimeentulonkin kannalta.

Analyysimme osoittaa miespuolisten taiteilijoiden tulotason olevan naistaiteilijoita korkeampi työmarkkina-asemasta riippumatta. Tuloerot ovat kapeimmillaan palkansaajataiteilijoissa ja työllisen työvoiman ulkopuolella eli muussa asemassa olevissa, joissa tuloerot olivat myös kapeammat kuin Suomen palkansaajaväestössä keskimäärin (Tilastokeskus 2014a, 58). Vaikka palkkatyösuhteistenkin taiteilijoiden osalta sukupuolten väliset tuloerot ovat edelleen merkittävät, on asema muihin työmarkkina-asemiin verrattuna huomattavasti parempi. Palkkatyön saamista prekaareista piirteistä huolimatta yleissitovat työehtosopimukset ja työntekijöiden järjestäytyminen tarjoavat edelleen työntekijöille turvaa ja edistävät työtä tekevien keskinäistä tasa-arvoa, minkä voidaan olettaa vaikuttavan muihin työmarkkina-asemiin verrattuna kapeisiin tuloeroihin. Sekä itsensä työllistäjät että yrittäjät joutuvat työskennellessään itse määrittelemään työnsä hinnan ja kilpailemaan sillä ilman, että tukena on etuja puolustavaa ammattiliittoa tai tulotason määräävää työehtosopimusta. Tulomediaaneja ja niiden perusteella laskettuja tuloeroja vertailtaessa tämä taloudellinen haitta kohdistuu erityisesti naisiin. Lisäksi, vertailtaessa naisten ja miesten yhteenlaskettua tulomediaania eri työmarkkina-asemissa (taulukko 2) huomataan myös, että prekaari asema ilman palkansaajastatuksen suomaa suojaa vaikuttaa ylipäätään tuloihin alentavasti. Puhtaasti tulojen mukaan tarkastellen palkkatyöyhteiskunnan murentumisesta hyötyy ainoastaan varsin pieni, hyviin vuosituloihin yltävä yrittäjien joukko. Tämän tiedon valossa suomalaista taiteilijakenttää kuvaa hyvin Marita Flisbäckin ja Sofia Lindströmin kiteytys siitä, miten ammatillisen autonomian ja liikkuvuuden mahdollistamisesta huolimatta itsensä työllistämällä on palkkatyön ja palkkatyöhön perustuvan sosiaaliturvajärjestelmän varaan rakentuissa yhteiskunnissa merkittäviä taloudellisia seuraamuksia (Flisbäck & Lindström 2013, 244).

Tekemämme tutkimuksen keskeisimpänä tuloksena voidaan siis todeta, että taiteen kentän naisvaltaistuminen ei ole johtanut ainakaan tulotason osalta taiteen kentän tasa-arvoistumiseen. Päinvastoin on mahdollista, että naisten määrän lisääntyminen on synnyttänyt taiteen kentällä tasa-arvon illuusion, jonka myötä taiteen kentän feministinen analyysi ei ole enää näyttäytynyt tarpeellisena (ks. myös McRobbie 2011). Tämä ei toki liene ainoastaan taiteen kenttää määrittävä ilmiö. Naistaiteilijoiden tulot ovat systemaattisesti miestaiteilijoiden tuloja alhaisemmat. Naisten määrän ja tulojen välinen suhde on kaikkein polarisoitunein vapaissa tai-

Taulukko 2: Taiteilijoiden tulomediaanit ja naisten tulojen osuudet miesten tuloista 2000 ja 2010.

Työmarkkina-asema	Tulomediaani 2010, euroa vuodessa	Naisten %-osuus miesten tuloista 2000	Naisten %-osuus miesten tuloista 2010
Palkansaajat	35 131	81 %	85 %
Vapaat taiteilijat	25 266	72 %	74 %
Itsensätyöllistäjät	27 399	67 %	78 %
Yrittäjät	35 705	64 %	75 %
Muussa asemassa	21 000	86 %	85 %

teilijoissa, joka voidaan nähdä monilla tarkastelun kohteena olevilla taiteenaloilla myös luovan taiteellisen työn ydinalueena.

Huomionarvoista on myös naisten miehiä suurempi edustus työllisen työvoiman ulkopuolisten eli muussa asemassa olevien ryhmässä. Käyttämämme aineiston perusteella ei tiedetä, kuinka suurelta osin tämä epäsuhta selittyy vanhempainvapaiden epätasaisella jakaumalla. Kyse voi olla myös siitä, että naistaiteilijoiden työttömyys tai osittaiset työttömyysjaksot on miehiä yleisempää. On myös mahdollista, että taiteilijan työssä tulotta jäävät miehet siirtyvät herkemmin kokonaan pois taiteilija-ammattista kuin vastaavan tilanteen kohtaavat naiset²¹. Vaikuttaa siltä, että Suomessa tiedetään liian vähän niin taiteilijuuden ja vanhemmuuden yhdistämisestä kuin taiteilija-ammattista muihin ammatteihin siirtymisestä. Näihin teemoihin liittyvälle tutkimukselle olisi ilmeistä tarvetta.

Sukupuolten ala- ja tehtäväkohtaista eriytymistä on tarkasteltu feministisessä työelämä tutkimuksessa kahden ulottuvuuden, horisontaalisen ja vertikaalisen segregaaation kautta. Telemämme analyysi osoittaa horisontaalisen segregaaation olevan taiteilijoiden keskuudessa paikoin voimakasta, mutta vertikaalisen segregaaation analyysiin käyttämämme aineisto ei tarjoa paljoakaan välineitä. Analyysimme perusteella ei saada tietoa esimerkiksi siitä, onko tuloeroja selittävistä tekijöistä löydettävissä vertikaaliseen segregatioon liittyviä syitä, esimerkiksi miesten parempi menestyminen taiteen kentällä naisenemmistöisyydestä huolimatta. Siinä missä esimerkiksi tutkimustyön saralla voidaan vertailla perustutkinto-opiskelijoiden, jatko-opiskelijoiden, väitelleiden ja professorien sukupuolijakauman kehitystä eri tieteenoilla, ei taiteellisen työn osalta ole löydettävissä vastaavanlaista mittaria, joka kuvaisi taiteilijoiden etenemistä ja josta saataisiin luotettavaa vertailutietoa – erityisesti kun tarvetta on eri taiteenalojen keskinäiselle vertailulle. Mittarien rakentamisen tekee vaikeaksi jo se, että tietyn taiteenalan sisälläkin osa taiteellisesta toiminnasta on selvästi markkinasuuntautunutta ja osa palkintosuuntautunutta.

Vaikka taiteellinen työ on pitkään mielletty omalakisiksi ”vapaan työn alueeksi”, osoittavat tuloksemme, että monet työelämässä esiintyvät sukupuolten epätasa-arvoa koskevat piirteet määrittävät keskeisellä tavalla myös taiteellista työtä. Työelämän prekarisoituminen heijastuu taiteelliseen työhön siten, että palkansaaja-asemassa taiteellista työtä tekevien osuus vähenee samalla, kun muissa työmarkkina-asemissa työskentelevien sekä muussa asemassa olevien osuudet ovat kasvaneet. Tämän voidaan katsoa lisäävän epävakautta ja epätasa-arvoa, sillä yrittäjiä lukuun ottamatta näissä asemassa olevien tulotaso on matala ja sukupuolten väliset tuloerot suuria. Sukupuolten väliset tuloerot ovat suurimmillaan vapaisissa taiteilijoissa. Tämä ryhmä on naisvaltainen ja sen tulotaso on kaiken kaikkiaan matala. Siksi tutkimustulostemme nojalla pidämmekin tärkeänä, että taiteilijoiden asemaa sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta

21 Taiteilijan asema -tutkimusten aineistoissa esimerkiksi kotiäitiyteen yhdistyvä menestyksetön valtion taiteilija-apurahan hakeminen pitää henkilön taiteilijakunnan sisäpuolella, kun taas valtion taiteilija-apurahojen hakemisesta luopuminen ja esimerkiksi mainosalalle graafikoksi siirtyminen määrittää henkilön taiteilijakunnan ulkopuoliseksi.

tarkastelevaa tutkimusta suunnattaisiin erityisesti vapaisiin taiteilijoihin sekä apurahajärjestelmään.

Tämä artikkeli oli ensimmäinen kotimaisen Taiteilijan asema -tutkimuksen puitteissa tehty sovellutus itsensätyöllistäjiä koskevaan tematiikkaan. Työmarkkina-asemien uudelleenluokituksen myötä myös yrittäjiksi luokiteltujen taiteilijoiden määrä vähentyi huomattavasti verrattuna aikaisemmin käytössä olleeseen työmarkkina-asemaluokitukseen (ks. Rensujeff 2003 ja 2014). Tämä tutkimus osoittaa selvästi sen, ettei yrittäjyydestä ole muodostunut missään vaiheessa keskeistä taiteilijoiden työllistymisen muotoa.

Itsensätyöllistäjä-kategorian käyttö mahdollistaa taiteellisen työn prekaarisuuden tarkastelun suhteessa muihin ammattialoihin vertailukelpoisemmalla tavalla freelancer-käsitteeseen verrattuna. Suosittaisimmekin, että taiteilijatutkimuksessa ja taidepoliittisessa keskustelussa käytettäisiin freelancer-käsitteen sijaan itsensätyöllistäjien käsitettä, sillä freelancer-työn käsite ei erittele, tehdäänkö sitä työsuhteessa palkkatyönä vai työsuhteen ulkopuolella itsensä työllistämisen muotona. Taiteilijan asema -tutkimusten aineiston uudelleenluokitus osoitti, että vuosina 2000 ja 2010 taiteilijoiden freelancer-työssä on pääasiassa kysymys eräästä palkkatyön muodosta erityisesti esittävässä taiteissa.

Taiteenalakohtaisista erityispiirteistä johtuen näkisimme hyödyllisenä, että sukupuolen merkitystä taiteilijoiden asemaan tutkittaisiin syvällisemmin yhteen tai muutamaan taiteenalaan keskittyneissä, tätä artikkelia kapeammin fokuoituissa tutkimuksissa. Tällöin kullekin taiteenalalla tyypillisten erityispiirteitä voisi huomioida paremmin, minkä kautta voisi olla hedelmällisempää etsiä sukupuolen välisen epätasa-arvon taustalla olevia syitä ja seurauksia.

LÄHTEET

Painettu kirjallisuus

- Aaltonen, Terhi (2010) *"Taiteilija ei vanhene" – haastattelututkimus kuvataiteilijoiden ikääntymiskokemuksista taidemaailmassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Abbing, Hans (2002) *Why Are Artists Poor? The Exceptional Economy of the Arts*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Adkins, Lisa (2001) Cultural Feminization: "Money, Sex and Power" for Women. *Signs*, Vol. 26, No 3 (Spring 2001), 669–695.
- Battersby, Christine (1989) *Gender and Genius: Towards a Feminist Aesthetics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Buscatto, Marie (2007) Contributions of ethnography to gendered sociology: the French Jazz World. *Qualitative Sociology Review*, Lodz University, 2007, III (3), pp.46–58.
- Buscatto, Marie (2014) Artistic practices as gendered practices: ways and reasons. Teoksessa Zembylas, Tasos (toim.) *Artistic Practices: Social Interactions and Cultural Dynamics*. New York: Routledge, 44–56.
- Conde, Idalina, Martinho Teresa Duarte & Pinheiro, João (2003) Making distinctions: conditions of women working in serious music and (new) media arts in Portugal. Teoksessa *Culture-Gates: Exposing professional 'gate-keeping' processes in music and new media arts*. Bonn: Arcult Media.
- Coulangeon, Philippe; Ravet, Hyacinthe & Roharik, Ionela (2005) Gender differentiated effect on time in performing arts professions: Musicians, actors and dancers in contemporary France. *Poetics*, 33 (2005), 369–387.
- Dean, Deborah (2008) *Age, Gender and Performer Employment in Europe. Report on research for the International Federation of Actor's (FIA) project 'Changing Gender Portrayal: Promoting employment opportunities for women in the performing arts'*. Industrial Relations Research Unit, Warwick Business School. University of Warwick: UK.
- Flisbäck, Marita (2011) *A survey of artists' income from a gender perspective. Economy, work, and family life*. Stockholm: The Swedish Arts Grants Committee.

- Flisbäck, Marita (2013) Creating a life: the role of symbolic and economic structures in the gender dynamics of Swedish artists. *International Journal of Cultural Policy*, 19 (4), 462–480.
- Flisbäck, Marita & Lindström, Sofia (2013) Work-family Conflict among Professional Visual Artists in Sweden: Gender Differences in the Influence in Parenting and Household Responsibilities. *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift*, 16 (2), 239–268.
- Gill, Rosalind & Pratt, Andy (2009) In the Social Factory? Immaterial Labour, Precariousness and Cultural Work. *Theory Culture Society*, 25:1, 1–30.
- Heian, Mari Torvik; Kleppe, Bård & Løyland, Knut (2015) *Kunstnerundersøkelsen 2013. Kunstnernes inntekter*. Bø i Telemark: Telemarksforsking.
- Heikkinen, Merja & Karhunen, Paula (1996) Does Public Support Make a Difference and for Whom? The Impact of Gender on the Income Level and Public Support of Artist in Different Art Forms. *Journal of Cultural Economics*, 20 (2), 341–358.
- Herranen, Kaisa; Houni, Pia & Karttunen, Sari (2013) ”Pitäisi laajentaa työalaansa”. *Kuvataiteilijan ammattirooli ja osaamistarpeet tulevaisuuden työelämässä*. Cuporen julkaisu 21. Helsinki: Cupore.
- Houni, Pia & Ansio, Heli (toim.) (2013) *Taiteilijan työ. Taiteilijan hyvinvointi taidetyön muutoksessa*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Huhta, Jaana & Pasila, Aura (2013) Naisten ja miesten yrittäjäyys. Julkaisussa Pietiläinen, Marjut (toim.) *Työ, talous ja tasa-arvo*. Helsinki: Tilastokeskus, 111–127.
- Jakonen, Mikko (2014) Uusi työ ja prekarisaatio. Työn muutosten vaikutukset suomalaiseen hyvinvointivaltioon ja poliittiseen järjestäytymiseen. *Tiede ja edistys*, 4/2014, 287–320.
- Julkunen, Raija (2008) *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija (2010) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- Kallio, Helena (2012) Sukupuoli ja näyttelijän itsetuntuma. Teoksessa Houni, Pia & Paavolainen, Pentti (toim.) *Teatteri ja tanssi toimintakulttuureina*. Helsinki: Teatterikorkeakoulu, 184–220.

- Karhunen, Paula (1999) *A Portrait of a Woman as an Artist: Some research results concerning career paths of female artists*. Työpapereita 30. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Karttunen, Sari (1988) *Taide pitkä – leipä kapea. Tutkimus kuvataiteilijoiden asemasta Suomessa 1980-luvulla*. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja 2. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Karttunen, Sari (2007). Kuvataiteilija kansainvälistyy professionalisaation ja prekarisaation ristipaineessa. *Janus* 1/2007, 53–60.
- Karttunen, Sari (2009) ”*Kun lumipallo lähtee pyörimään*”. Nuorten kuvataiteilijoiden kansainvälistyminen 2000-luvun alussa. Taiteen keskustoimikunnan tutkimusyksikön julkaisuja 36. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Kauhanen, Merja (2013) Sukupuolten väliset erot työpaikkojen laadussa – onko työsuhteen tyypillä väliä? Teoksessa Pietiläinen, Marjut (toim.): *Työ, talous ja tasa-arvo*. Helsinki: Tilastokeskus, 49–64.
- Kolehmainen, Sirpa (1999) *Naisten ja miesten työt. Työmarkkinoiden segregoituminen Suomessa 1970–1990*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kolehmainen, Sirpa (2002) Koulutus, sukupuoli ja työnjako. *Sosiologia* 3/2002, 200–214.
- Korhonen, Anna-Reetta, Peltokoski, Jukka & Saukkonen, Miika (2006) Prekariaatti. Teoksessa Jakonen, Mikko, Peltokoski, Jukka & Virtanen, Akseli (toim.) *Uuden työn sanakirja*. Helsinki: Tutkijaliitto, 378–383.
- Korvajärvi, Päivi (2010) Sukupuolistunut ja sukupuolistava työ. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi, & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 183–196.
- Koskinen, Anu (2013) *Tunnetiloissa – Teatterikorkeakoulussa 1980- ja 1990-luvuilla opiskelleiden näyttelijöiden käsitykset tunteista ja näyttelijöiden tunnetyöskentelystä*. Helsinki: Teatteri-korkeakoulu.
- Koskinen, Taava (2006) Neroiksi ei synnytä, neroiksi tullaan. Teoksessa Koskinen, Taava (toim.) *Kirjoituksia neroudesta. Myytit, kultit, persoonat*. Helsinki: SKS, 9–56.
- McRobbie, Angela (2011) Reflections on Feminism, Immaterial Labour and the Post-Fordist Regime. *New Formations*, Number 70, Winter 2011, 60–76.

- Moisala, Pirkko (2006) Musiikki säveltäjän erouden kontekstissa. Kaija Saariahon musiikin kokemisen herättämiä pohdintoja. Teoksessa Koskinen, Taava (toim.) *Kirjoituksia neroudesta. Myytit, kultit, persoonat*. Helsinki: SKS, 312–334.
- Nieminen, Tarja (2013) Sukupuolierot työmarkkinoilla. Teoksessa Pietiläinen, Marjut (toim.) *Työ, talous ja tasa-arvo*. Helsinki: Tilastokeskus, 41–47.
- Ojala, Satu; Nätti, Jouko & Kauhanen, Merja (2015) *Loppuraportti. Työn laatu ja myöhempi työura osa- ja määräaikaisessa työssä. Työsuojelurahaston tutkimushanke 2013–2014*. Tampere: Tampereen yliopisto & Palkansaajien tutkimuslaitos.
- Piispa, Mikko & Salasuo, Mikko (2014) *Taiteilijan elämänkulku. Tutkimus nuorista taiteilijoista 2000-luvun Suomessa*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisu 156, *Tiede*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Polanyi, Karl (2009) *Suuri murros. Aikakautemme poliittiset ja taloudelliset juuret*. Tampere: Vastapaino.
- Precarias a la deriva (2009) *Hoivaajien kapina. Tutkimusmatkoja prekaarisuuteen*. Suom. Laura Böök, Riie Heikkilä, Eeva Itkonen, Anna-Reetta Korhonen, Anna-Reetta & Eetu Viren. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Pärnänen, Anna & Sutela, Hanna (2014) *Itsensätyöllistäjät Suomessa 2013*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Rautiainen, Pauli & Roiha, Taija (2015) *Taidealojen korkeakoulutus Suomessa*. Cuporen verkkojulkaisu 30. Helsinki: Cupore.
- Rensujeff, Kaija (2003) *Taiteilijan asema. Raportti työstä ja tulonmuodostuksesta eri taiteenaloilla*. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Rensujeff, Kaija (2014) *Taiteilijan asema 2010. Taiteilijakunnan rakenne, työ ja tulonmuodostus*. Helsinki: Taiteen edistämiskeskus.
- Røyseng, Sigrid; Mangset, Per & Borgen, Jorunn Spord (2007) Young Artists and the Charismatic Myth. *International Journal of Cultural Policy*, 13 (1), 1–16.
- Saarinen, Jaana (2009) Tutkijanaisten toimijuus yliopistolla. Teoksessa Ojala, H., Palmu, T. & Saarinen, J. *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino. 210–230.

Suoranta, Anu (2009) *Halvennettu työ. Pätkätyö ja sukupuoli sopimusyhteiskuntaa edeltävissä työmarkkinakäytännöissä*. Tampere: Vastapaino.

Throsby, David & Zednik, Anita (2010) *Do You Really Expect to Get Paid? An Economic Study of Professional Artists in Australia*. Sydney: Australia Council for the Arts.

Tilastokeskus (2014a) *Naiset ja miehet Suomessa 2014*. 2., korjattu painos. Helsinki: Tilastokeskus.

Tilastokeskus (2014b) *Väestön koulutusrakenne 2013*. Suomen virallinen tilasto. 6.11.2014.

Vuorinen-Lampila, Päivi (2014) Gender segregation in the employment of higher education graduates. *Journal of Education and Work* 2014, 1–25.

Whiteley, Sheila (ed.) (1997) *Sexing the Groove. Popular Music and Gender*. New York: Routledge.

Elektroniset lähteet

HS 18.5.2015. ”Onko Sibelius-Akatemian surkea pila osa klassisen musiikin seksististä kulttuuria?” <http://www.hs.fi/kulttuuri/a1431828476342>
Linkki tarkistettu 4.11.2015.

Heinänen, Salla & Korhonen, Kirsi (2015) Taiteilija on näyttelypalkkansa ansainnut. *Helsingin Sanomat*, 5.10.2015. <http://www.hs.fi/paivanlehti/05102015/a1443925039068>
Linkki tarkistettu 4.11.2015.

Karhunen, Paula (2015) *Taiteen edistämiskeskuksen tuki taiteen edistämiseen 2014*. Helsinki: Taiteen edistämiskeskus. http://www.taike.fi/documents/10921/0/Taike_taideen_edistamisen_tuki_2014.pdf Linkki tarkistettu 4.11.2015.

MTV3 Uutiset 30.3.2014. ”Jorma Panula naiskapellimestareista: ’Saahan ne yrittää’”. <http://www.mtv.fi/uutiset/kulttuuri/artikkeli/jorma-panula--nainen-ei-sovi-kapellimestariksi/3132774> Linkki tarkistettu 4.11.2015.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Palkkarakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-0076. 2013. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 24.8.2015]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/pr/2013/pr_2013_2015-04-08_tie_001_fi.html

Taike.fi, Taiteilijoiden apurahojen perusteet. <http://www.taike.fi/taiteilija-apurahojen-perusteet> Linkki tarkistettu 4.11.2015.

cupore

Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö